Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 13 ОКТЯБРЬ, 1990 ШУ. ★ № 103 (7918). ★ Мах 3 кеп.

ДЕКХАРАШ: МИШТА КХОАЧАШДУ УЖ?

ХЬАЙБАЙ ЙОАКХО ЯЬЙ

Ер шу долалуш, январь бетта хьалхарча деношка Наурски района «Северный» совхоза шурий ферма къахьегамхой коллектива совет хилар. Цига берригача хьайбаш леладераша дош делар гIожачеи мошачеи доакъара кхом бара, дукхагIа пайда лургболча тайпара из хьаьндеш доаханна дIателара, хьайбашта ду-кх тайпа доал тоадара чотагIа къахьегама овсарле дикка лакхъе, шура яккхарга дIадодар лохде...

ЛаьрхIар боккха теркам тIабохийташ кхоачашдеш хьа а боагIа шу доладелча денз. Цу дерригне доккхий толамаш а доахийт. Иштта масала, пачхаьалкхенна шура дIаялара шийтталагIча пятилетка план сентябрь бутт болалуш кхоачашйир, кхоалагIа квартал чакхйоалаш кхоачашяь яьккхар карарча шера яр а. Из доацаш, шера план 2800 килограмм йолаш, октябрь бутт болалуш хIара лелабеча Iаттагара 2883 килограмм шура яьккхар. Ала деза, ах шера бaьча балха итоге: района шурий фермашта юкъе яьржача яхье цун коллективо хьалхара моттиг лаьцна хиннaлга а. Кхаь кварталагIа дaьчох хIанза а чот техалц районе. Цхьабакьда, цун итогех а цу фермана хьалхара моттиг хьожаергхиларах а тоша йиш йолаш да.

Кхы а цхьа хIама а хьайбаш леладераш гIадбугаш. ХIара лелабеча Iаттагара хIанз дийнахьен буси йоакхa шура, соахка укх хана хиннaчул 0,6 килограмм дукхагIа я. Цул совгIа, пачхаьалкхенна дIа мел лур цхьоалгIача сортах а я.

Дикача оагIорахьа хувцамаш хилар цу ферме, соахкара шу долалуш ферме керда заведующи Алиев Хажи венaчул тIехьагIа. Къона специалист дукха ха ялалехьа везавелар коллектива. Экономически масалаш а доаладеш, цо эгтара хьалха тешабйр хьайбаш леладераш шура дукха яккхар санна, цун дикал лакхъяр а геттара лоархIаме долгах.

Цул тIехьагIа, шоашта тIадувхаду халаташ, ведараш, флягаш, кхы тайпа балха эша гIирс цIенагIа лорабеш лелабе баьлар деяркаш, скотникаш. ХIара хьайбаш леладер ший ханнахьа медицински контролагIа чакхвоал. Етт ше, доща даьча гатаца цIенбаьчул тIехьагIа мара беттац. ХIаьта хьалхашка дулла доакъар махулла дикагIа хилийта гIерт. Из болх хала дале а, цкъа баьчул тIехьагIа доярккас шозлагIа бу, цхьа тIадам юхе ца буташ ерригa шура цIенъяь Iояккха гIерташ. Цудухьа, дукхагIа, цIенагIа, хьаьнагIа хул доахана лу шура. Белгалдаккха дезаш кхы а цхьа хIама да. Наьха балхацара безам совбаккхара а теркам тIабохийт Алиев Хажас. Цо аларах, хьалкадаккхарах хIара Iатта доал дарах доярккаштеи скотникаштеи Iай бетта 3 соми 85 кепиги шу доладелча денз. ХIаьта аьхки луш дар 2 соми 40 кепиги хургда.

ТIеххьарча хана дукхагIа йоакхо ю укхаза ферма коа, помещенешка цIено доаттаяра, санитарни хьала. ХIара итт ди даьлча доаханна унахцIенонга хьож ветеринарни лораш. Туберкулезах е бруцеллезах ца могаш хинна етт гучабаьлча, из цу сахьате дIабоанах Iула юкъера. Цул а метте дIаоттабу шоай шинарех хьалкхебаь къона бар.

Фермана гобаьккха яь карт я. Коа наIарашка дезбарьер а яь, шлагбаум оттаьйй. ГIулакх доаца саг, транспорт чуя бокъо йоацилга хоам беш даь йоазув а долаш, хьалтеха табличка йоал. Цу тIа яздаьр наха кхоачашдара тIахьожам лоаттабеш дежурни скотник хул.

Моттийта а доацаш, хила ма деззара, шиш болаш лелаю укхаза хьайбаш леладерашта юкъе социалистически яхь а. ХIанз хьалха ба йоккха балха опыт йола доярккаш: шера план 2643 килограмм йолаш хIара ше лелабеча Iаттагара ийс бетта 3313 килограмм шура яьккха Закаева Лейла, шоай шера планаш август бетта кхоачашъяь Акбердиева Насыхат, Гагуева Хеди, Даждева Эльбика, Халилова Хьава.

Шоай ферма вахарах дувцаш Алиев Хаже аьлар:

— Балха ди Iуйрийна сецца, ялх сахьат даьлча долалу хьайбаш леладерий. Эггара хьалха, йоахxо ю хьаьшка доакъар диллара, доярнаша шоай балха моттигаш, доахан цIендара. ТIаккха мара уж детта а доладац. Шиш болаш кхоачашъю балха ден распорядок, хьайбаш кхабара рацион.

Наха шоайла новкъостал дар вахара закон а хинна дIаттад цу ферма коллективе. Лакхе бийцача доярккаша балха говзал караерзаяра дикача хьехамашца а гIулакхаца а новкъостал ду къонабарашта. Дукха ха яц, масала, доярккаш Мавлюдова Зулпан Медрашева Малижеи ферме баьхка. Цхьабакьда, Закаева Лейлас, Галуева Хьеде гIо деш, ер шу доладелча денз цхьа бутт дIабахийтабац цар шура яккхара план тIеххкоачаш ца еш.

Ферма коллектива хьокхамаш дукхача даькъе тийша да охотникий балхах а. ХIаьта къаьстта белгалбаха боагIа Байдарбаев Набиюля, Музиев Сайд-Хьасан, Закашев Iаьла. Хьайбай помещенеш цIена лоаттаярал совгIа, хьаьшка доакъар дилла а доярккашта новкъостал ду цар.

Дика лард еллай хьайбаш толаме Iангара дахара а. Кораштa кизгаш теха, наIараш, хьайш тоадаь тешаме кийчъяьй доахан, Iаьсий чулатта ерригa помещенеш. Уж балхаш, совхоза гIишлош ерий новкъосталга а ца хьежаш, ферма скотникаша, доярккаша шоаш даьд.

ХIара хьайбана 21,2 центнер доакъара единицага кхоачаш я ферме хьа а ена, дIаоттаяь 1250 тонн йол. КIоагашка елла 2000 тонн силос, 580 тонн ча. Кхом бе гIерташ цунах кулг тохаш дац хIанз а. Доаханна хIанз гIадамаш тел, даьгIенашка доажаду.

— Цу гIулакхо лохдергда шура яккхарга дIадодар, — йоах Х. Алиева. — ПодрядагIа къахьегалга тха коллектива алапен фонд Iоаяра лоархIаме хIама да.

Арендатор а ва ферме — хьалха механизатор волаш болх баь Ленина орден лелаю Билалов Бауддин. Соахка яь 54 сиргIа я цо дулха кхоабаш. Доал дика а ду цо царна. Дийнахьен буси юкъера лаьрхIача 980—1000 грамм дулх тIакхетийт Баудина хIара хьайбана, план 580 грамм йолаш. Совхоза администрацеца яьча договорагIа хIара сиргIа 400 килограмм совгIа хургйолаш октябрь бутт чакхбоалаш дулха дIаяла езаш ва. Цхьабакьда, цо шийна хьалхашка декхар оттадаьд хIара хьайба 550 килограмм йолаш хургдолаш сиргIаш йорстае. Дагалаьцар кхоачашдара мел эшар да цунга.

Геттара дика кхоачашду ший декхараш Закаева Айзана а. Цо леладеш 68 Iасилг да. Ер шу доладелча денз цамогаш хинна, е кхы тайпа бахьан долаш царех цхьаь цаI юкъерадаьннадац.

А. ЛОРСАНОВ.

«Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце 73 шу» Комитета Секретариата яь дизарах» КПСС Центральни

ЗАЯВЛЕНИ

Адамий дерригдунен историе чухь керда зама хьайийла Сийлахь-йоккха Октябрьски социалистически революци котъяьнна 73 шу даьннад. Цу дерригача шерашка шоай халкъаца, дунен тIа мел долча прогрессивни машар безачея низаца цхьана советски коммунисташа хадданза дездаьд 7 ноябрь из Советски пачхьалкхе хьахинна, революционни хьисапе дуне кердадаьккха ди хиларах тарра. Из иштта дале а, мехка цхьайолча городашкеи регионашкеи из дерригача халкъа традици йита яха тIахьехамаш доладеннад.

Фу ала доагIа вай пачхьалкхен сийи лоархIами мелбара деча цу тIахьехамех? Кховзткъе итт шера баь советски революце никъ цхьалха а атта а бацар. Кердадар хьакхоллаш исторически карагIдаьннараш, цIаккха дицлургдоаца тIема денале гIулакхаш хиннад, халкъа хала трагедеш а хиннай. ХIаьта революционни процесси демократически гражданска общество хьахилари хиннадий кхыча мехкашка карагIа ца доаларaши вIашдухьаленаши йоацаш?

КПСС хаьдда тIехьая вай общество кIоаргга хувцамаш хилара, Советашка дизза Iаьдал кхачийтара идея котъялара, хIанзарча а тIехьаь тIайоагIача а тIехьенашта хила мадоагIIара дола вахар хилийтара эша хьалаш хьадара.

Дукххача письмой, резолюцей, кхайкаралий авторашта новкъадаьннари дог лазари царца цхьана а декъаш, КПСС ЦК Секретариато белгалдоакх вай дукххача къамех болча нахах латта халкъ хIара советски цIагIа, хIара дезале кхаьча долча пачхаьалкхен юкъарча керттерча цIейх даккха гIерташ дола моллагIа а хIамаш бокъо йоацаши нийса доацаши хилар. Къаман цIейш, дерригача дунен тIа а халкъа пачхаьалкъенах, граждански лоархIамах, патриотически, исторически, культурни традицех дIакъоастаде йиш йоацаш да. Октябрь дукха ха хьалха денз алхха советски хинна ца Iеш дIаэттаб. Дизза бакъхинна да адамий юкъара ганз а хинна дIаоттача социалистически идея хIама кхоллаш йолча потенциалах тешача берригача наьха цIей а хинна из дIаоттар.

Ленински идеяс хьалхадоах халкъа низ оарцагIбаккхеи вIашагIтохеи лаьрхIа юбилейни денош дIадахьа деза яхаш. Из дерригача халкъа, къамашта юкъерча консолидаце декхар къаьстта лоархIаме да хIанз, вай общество кIоаргача экономически реформашкеи керда союзни юкъара договор оттадарген йодача хана.

Къаьстта низаш эгтара чIоагIагIа гIертача хана лоархIаме я сакхетаме дисциплина а организованность а, граждански бехктокхама уйла, барт хилар, вешта аьлча цIеи яхар кхетадеш кхоачашдеча, даь мел даьначун уйла еча, вайл хьалхагIа хIама хьадеш хиннача ноахалий доагIа сий деча хьинаре дакъа лацар — иштта да тахан цун нравственни маIан.

Оаха тIахьехац паради гIар яккхараи даьсса хабараш дувцараи. Оаха тIахьех шо октябрьски торжества дийна са лорадара: цун вIашагIтохара кхоххам, гуманизм, барт - цхьоагIон уйла, интернационализм хьаллацара. Халахетараш хьал а ца хьедеш, духовни цхьана кхетараи экономически лакхдалараи, кризисни хьал дIадаккхара тIахьех, из чIоагIа эшаш да вай дукхача къамех болча наьха Даймехка.

ЦIей дIадахьара форма эгтара тайп-тайпара хила йиш я — торжественни собранеш, демонстрацеш, митингаш, кхыдола гIулакхаш.

КПСС Центральни Комитета Секретариат кхайк коммунисташка, парте боацарашка, халкъа Iаьдала идеалашта тIехьа мел барашка вай керттерча дерригача халкъа, пачхаьалкхен цIейна хIама кхоллара, вIашагIтохара лоархIам хьаллацара тIахьехаш.

КПСС Центральни Комитета Секретариат.

НГIАССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕСС-ЦЕНТРА ХОАМ

КОМИССЕ ЗАСЕДАНИ

Халкъа образоване, Iилма, культура, дина, кхетама, спортеи этикеи НГIАССР Лакххехьарча Совета массазарча комиссе заседане йиийцар НГIАССР халкъа образоване министерства структураш хувцара республика профтехучилищей директораша йоалаяь предложени.

Л. И. Хациева заседани хьаеллаш аьлар, — РСФСР халкъа образоване Министерства нормативни документаш кулге а лоацаш, профтехучилища кулгалхоша заявлени яьй республика халкъа образоване министерстве профтехучилищай производственни объединени хьа а е уж шоай лоIамагIа а хилийта, аьнна. Из решени тIазпар бахьан да, царна хетарех, халкъа образоване министерствос цу гIулакха бола теркам лаьгIбалийтар, профтехобразоване материальни кIийле чIоагIъяра къаман болхлой класс кийчъяра, ший лоIамагIа йолча звенос Iоаяь опыт, традицеш лораяра теркам кIеанга тIабохийталга. Царна хетаргахьа дешара — производственни объединене вIашагIйолларо дешара — кхетам балара процесса республика дIадехарашца болхлой кадрай профессиональни боарам лакхлургба. Цул совгIа, дегIадоагIаргда хозрасчетни дешара производственни гIулакхаш, социальни дешаш. Иштта кхыдараш.

Комиссе членаша ладийгIар Нохч - ГIалгIай АССР халкъа образоване министрага С. М. Мовтаевгеи цун заместителага Е. Н. Юрченкогеи — (профтехобразоване куратор) цу проблемах кхыча тайпара дувцачох.

Дувцачун юкъе дакъа лаьцар НГIАССР халкъа депутаташа Х. И. Гандалоева, П. А. Нецветаева, Х. К. Ясаева, С. Д. Даудова, Г. И. Юрковас, Ю. Я. Газалоева, цар шоашта хетар аьлар профтехобразоване система хьаIайна проблемаш къоастаярах.

Халкъа депутата Л. Л. Недельковайна хетачох школаши профтехучилищеши вIашагIтеха яьча эксперментах пайда баьнпабац. Бакъахьа да, аьнна ала йиш йий юридически а, экономически, методически халкъа образоване хьалхалаттарашца цхьаккха тайпара бувзам боаццашехьа профтехучилищаш цар нараерзаер.

Дийцачун итогаш йир Л. И. Хациева:

— Профтехобразоване системас ший повицеш дIахецаш латт, кадраш кийчъяраи кхетам балара боарам лохлу. Из да йиш йолаш дац. Цунца цхьана вайна гуш да шин кулгалхочунна юкъэ латтача къовсамо гIулакх толхаделга. ДIадахачунгахьа юхадерза пайда бац. Керда ханаца йоагIаш йола структураш эш.

Дерригa а къоастадеш дукха дийцачул тIехьагIа, комиссе лаьрхIар цIаьхха а из дош дувца. ХIаьта, из дувцача РСФСР халкъа образоване, рекомендацеш чоте лаца а.

ДЕПУТАТАША ОТЧЕТАШ Ю

Хоржамаш чакхдаьннaчул тIехьагIа НГIАССР 102 депутата 90 гаргга вIашагIкхетараш хиннад. Цига дакъалоацаш хиннаб 4800 харжархо. Депутаташа тIаийцав 1340 саг. ВIашагIкхетарашкеи отчеташ ехеи халкъа депутаташка 300 гаргга хаттараш даьд. 256 дехараш даьд, республика общественно - политически боахамеи хьакъехьа. Царех 50 процент, жилищно - коммунальни боахаме, быта, торговле, правоохранительни органий кхоачамбоацарех тIадерзадаь да.

Депутаташ шоаш беча балха чоте лаца гIерт харжархоша йоалаю конструктивни замечанеши предложенеши. Исполнительни комитеташца цхьана наьха проблемаш теркалъеш де дезараш ду. Иштта халкъа депутата В. Т. Сагаева ший депутатий декхараш кхоачашдеш Урус-Мартановски района Гехи яхача юрта наькъа тIа асфальт билийтаб, больницана лаьрхIача зданена проект оттаяйтай, газ чуйиллийтай.

Халкъа депутат М. М. Картоев юкъе а волаш кхоачашдаьд Назрановски района Экажево яхача юрта бархI шера школеи медпункти хьаеллалга, Красноармейски яхача улицагIа асфальт билларан бахача наха газ чуйиллара и балхаш деш да.

Долакха - юрта культура ЦIа хьалдергдолаш плана юкъе дахийтад, Барсуки яхача юрта наха газ чуйилла вIаштIехьдаьккхад халкъа депутата А. П. Бондара.

Юкъарчал доацаш, халкъа депутата Я. Б. Бициева дакъалоацаш Вачи-Юртарэ Ялхой - Мохк яхача юртага кхаччалца никъ болабаьб, иштта Ножай-Юртовски района Джугуртни Ахкинчу-Борзойн яхача юрташка хьалде доладаьд маьждикаш. Халкъа депутата И. М. Исрапилова новкъосталца гIо даьд г. Аргуна искусства школана теплотрасса дIатIаяхьа, № 2 йолча школа актови зала ремонт е, цIеношта тIабодача наькъ тIа Ленина улицагIарча № 109, 111, 113, 115 йолча жагIа билийта.

НГIАССР халкъа депутаташа шоай харжархой наказех даь гIулакхаш кхи дукхагIа а да.

Цунца цхьана ала доагIа, НГIАССР цхьаболча халкъа депутаташа шоаш деча гIулакхех лаьца Лакхехьарча Совета отделашка ший ханнахьа хоам ца бар бахьан долаш депутатски корпусо деш долчунна боагIаш бола мах бе таро хилац.

ТЕРКАМА ФОКУСЕ—КЪАМАШТА ЮКЪЕРА ГIУЛАКХАШ

НГIССР Лакххехьарча Совета пресс-центра заданех грозненски «Прогноз» яхача Iилма центро цхьаццанахьа социологически тохкамаш даьд. Хаттараш даьд 350 сагага. Царна юкъе хинна5 тайп - тайпарча къамех бола нах, хIаьта социальни хьалаш тайп-тайпара долаш. Иштта инженерно - технически болхлой, Iилмахой, творчески болхлой, интеллигенци.

«Шун къахьегама коллективе миштад къамашта юкъера гIулакхаш?» — аьнна оттадаьча хаттара, укх тайпара жоп деннад:

— геттара дика да—21,4 процент;

— бIарчча хьанийцача дика да — 63,4 процент;

— во да ала йиш я, дика вIалла а дац — 9,0 процент;

— Во да — 0,9 процент;

— ала хала да — 6,2 процент.

Иштта респондентаща тийнача жопаша таро хулийт г. Грозне общественно-политически хьал чIоагIа, хувцалургдоацаш; къамаш вIаши эгIазне доацаш, тIера долаш, товш хилар белгалдаккха.

Цунца цхьана (30 процент) хаттараш увттадаьча цхьабараша аьннад г. Грозне дахача массе долча къамий духовни хьалаш Iалашдара доагIIача тайпара хьадаь хIама дац.

РАЙСОВЕТА СЕССИ

Халкъа депутатий Шелковской районни Совета сессе дийцар районни унахцIено лораяра хьалаши уж тоадара де дезараши. Сессе белгалдаьккхар райсовета декхарашта юкъе унахцIено лораелга приоритетни гIулакх а хинна дIаотталга, хIаьта юртийи станичнии Советий болх район социально-экономически дIегIайоалаяра долча гIулакхашта тIаберзабаьба.

Укх тIехьарча шерашка хьалъяьи Шелковской районни больница керда корпус, Гребенское яхача юрта иштта хьалъяьи амбулатори, Каргалински больницана еш йола капитальни ремонт чакхйоалаш я.

НГIАССР Лакххехьарча Совета кхоалагIча сессе чIоагIъьяча «Здоровье» яхача республикански программас лерхI района здравоохранене материально-техническм база тоае. Шелковской районе хьалъергья молочни кухни, Червленни яхача станице поликлиникеи, Старогладовскеи Сары-Суи — амбулатори. Цунца цхьана депутаташа белгалдаьккхар бахаш бола нах квалифицированни медицински гIонцеи молхашцеи Iалашбеш ца хилар. Медицински кадрай профессиональни кийчо эсала йолга, цар балха культура лохарча боараме йолга белгалдаьккхар вIашагIкхийттараша.

Боахамаша, организацеша, предприятеша балха хьалаш тоадара кIезига дакъалоац. Ира латтача проблемех я кадраши унахошта боагIа кхача лоаттабарн.

Шелковской халкъа депутатий Совето «Здоровье» яха программа чIоагIъяьй, белгалъяьккхаи наьха унахцIено лораяраи здравоохранене материально - технически база чIоагIъяраи комплексни программа.

Предприятей, организацей, боахамий кулгалхошкара райсовето хьадийхад шоай болхлошта лаьрхIа санаторешш профилактореши хьалъелга е арендагIа лелае хьаэцалга.

В. А. ИВАШКО ДОКЛАД

1990 шера 8 октябре хоам баь махиллара КПСС Центральни Комитета Пленуме «Мехкарча хьалахи экономика рыночни гIулакхашка йоаккхаш хиларца дувзаденна КПСС-а декхарехи» доклад йир ЦК Генеральни секретара заместитела В. А. Ивашкос.

Нокъостий! Укх Пленуме вай массавар, Центральни Комитета кердача состава членаш КПСС XXVIII съезда решенеш кхоачашъяра хаьдда дола гIулакхаш де дIадоладала деза, эггара хьалха социально - экономически политика сферага а доалаш.

Коммунисташ хьеж эггара хьалхарча аргIана фу де деза, ирлуш йоагIача социально - экономически политически кризисе эггара дикагIа малагIа гIулакхаш дича бакъахьа да КПСС Центральни Комитетагара шоашта хьахазарга.

Гаьнна хьалха денз а цIенхаштта а цамогаш йолча вай общества температура кхы тIехьяла йиш йоацаш лакхъеннай. КIезиглу производства боарамаш, боахама бувзамаш мазагIа дохаш да, талхаш я дисциплина. Тотальни дефицито, спекуляце, потребительски рынок толхаьча лакхлуча маьхаша, денгара денга халча оттаду миллионаш болча советски наьха вахар. Москваи Ленинградии кхыйола индустриальни центраш кхачанца Iалашъяра хьал ла йиш йоацача даьннад. Бахача наьха сатем боабеш бола зуламхой тIехьтIехьа ирчагIча гIулакхашка бувл. Соцаш яц къамашта юкъера гIараши довнаши. ДIахо а еш я политически низий поляризаци, дукхагIа хьаьръювл антисоциалистически тоабаш, дукхагIа хул КПСС общественни вахара юстаръяккха гIертараш. Из де лерхIаш коммунисташ мамогга воча боах. Общественни сакхетам мамогга хьалбуз КПСС «моастагIа куце» ювцаш.

Цу дерригане а вIашагIтехача кхерамга кхоачабеш социальни кхоххам оттабаьб.

Пленум е ха тIакхоачаш ЦК-а членаш, Политбюрои КПСС Секретариатеи членаш, аппарата болхлой баха хилар дуккхача республикански областнойи партийни организацешка, вIашагIкхийттар партийни, советски активаца производственни коллективашка къахьегамхошца, коммунисташца.

Этта хьал дойзарах гуш да съезд хиннaчул тIехьа партийни комитетий вахара балха тIа хоалуш хIама карагIа ца далар. Дукхача моттигашка гуш да политически хьал мелдалар, нах бохар, практически гIулакхаш ца хилар. ХIанз а дIадаланза да установкашка, указанешка, вахара массе а моттиге хоадам беш йола «лакхера директиваш» ярга хьежилга. Бакъда, иштта хьал оттарах цхьа къаьстта бола бехк хьатIаэца беза вай а, бакъда, цу бехка цхьадола дакъа дIатIадилла деза моттигашка гIулакх де дезаш хиннарашта а. ХIаьта хIанз керттера дар цу тIехь дац. Керттера дар да цу дерригача хьале партех бола тешам кIезига боацача наьха бовш хилар. цун политиках, перестройках дог эккхар. Центральни Комитето тIехь-тIехьа чIоагIагIа а каст-кастагIа а кертагIдоах гIулакх шорттигеи инициатива йоацаши деш хилар.

Кризисах кIалхардовлара КПСС XXVIII съездо къаьгга а хьаьдда а яьлар общества вахара ерригача сферашка рыночни гIулакхаш, фундаментальни, овлангара хувцамаш хилара тIехьа ше хилар. Бакъда, атта дацар из гIулакх де отта, общественни сакхетаме, общественни практике из бокъонца йолаа революци йолга а ховш. Кхерам хинна хилар вахаро бакъдир. Кепайоазон тIарча дискуссеша, партийни организацешка, кхьметтел КПСС ЦК-а тIехь, ухача письмоша, партийни собранешка хулача къовсамаша хьахойт экономика рыночни гIулакхашка ялар наха гаьнна цхьатарра тIа ца эцаш, кхераш, цкъаза вIалла мога а ца деш хилар.

Цул совгIа, рынкага довларца дувзаденна наьха дукха отт политически социально - экономически, морально - этнически порядкагIа дола хаттараш. Цар дIадехь къаьгга а хаьдда а дола жоп. Из дала а деза. Дукхахабараша рыночни гIулакхашка довлар капитализм меттаоттаяра, социалистически порядкаш а гарантеш а дIаяхар санна лоархIаш хилча хIаьта а.

Кхетадеш мадий, дувцар дац СССР Лакххехьарча Совета сессе оттаьча программай варианташ ЦК Пленуме юха керда «къостаярах», Пленуме къоастае еза экономика тоаяреи рыночни гIулакхашка довлареи хьакъехьарча практически балха тIара партийни организацей, берригача коммунистий моттиг, декхараш; эттача хано, мехка хIанз долча политически социально - экономически хьало дIадехараш тIара йоагIа гIулакхий программа белгалъяр. Дувцар дац, кхетадеш мадий, кхоанеи ломеи хьан фу де деза яхачох, керттера дар кхычунца да — шоай хьаддача практически балха тIа партийни организацеша кулгалде йиш хургйола позици Пленуме тахан къоастаяр.

Цу тайппара, эггара хьалхарча аргIанара декхар хиларах тарра, эггара хьалха экономика тоаярах.

Хала экономически хьал дашха йиш яц алхха ший ха яьккха аьнначa боахам лелабара система эффективни ца хиларах даьннача телхарашца, кризисни явленей керттера бахьан укхаза дале а. Бехк ба укх тIеххьарча хана цIенхаштта гIалаташ дувлийта хиларах а.

Лоаццача хана дIаяьккхай хьалха хинна доал дара система, бакъда, хIама хьа ца деш тIехьаяьлар юкъейоалаяь керда экономически регуляtoраш, юкъарчал доацаш, рыночни гIулакхашка довлилга. ГIулакх дохадир къовсамаша, хабараша, хувцамаш хиларга хьежаро. ЦIаьхха воча баьккхар болх министерстваша, из бахьан долаш отраслевой доал дудаланзар, балансированность ехар. Рынок яц, хIаьта цун вогIа йола белгало — цIаьхха хьахиннар гуш да. Ховш мадий экономически регуляtoраш йоацача хана вай боахаме дукха дар партийни дисциплина тIа лоаттадаь хилар. ХIанз хьал хувцаденнад. Партийни комитеташ юхаяьннай, юкъарчал доацаш, боахама функцеш кхоачашъечара, цунца гуш я хувцамий логика а.

Рынкага довлача юкъа керттера мухь отраслеви доал дара юсаш йолча органаштеи Советаштеи тIабижа безаш бар. Бакъда, хIанзарчоа боахамаи социальни сферанеи доал деча йоагIаш йола моттиг кораяьяц.

Цхьан предприятеша кхычарна хьалхашкара договораш кхоачаш ца дар, балха дукхагIа йовр, (забастовкаш ярах алхха укх шера 8 бетта 10 миллион сага — ди) цхьанна хIаманца компенсаци яь йоацаш цхьайола предприятеш дIакъовлар, царца молхай препараташ арахецараш а йолаш, къамашта юкъера довнаш, импорта йола бедал чIоагIа кIезигагIа лоаттаяр бахьан долаш производства боарамаш кIезигагIа хилар. БIарчча хьанийцача мехка ийс бетта промышленни продукци 0,9 процент кIезигагIа арахийцар, цунца Азербайджане — 9,1 процент, Армене — 7,2 процент, Литве — 4,1 процент, Эстоне — 2 процент, Латве — 1,3 процент.

Iаткъаш да ахчан - кредитни сфера йизза йохар. Карадолча а карадоацача а ахчанца каналац тIеххьалдизаро ахчан система толхайир, сома мах лохбир. ДIадаха шу чакхдоалаш тIанйца финансови хьал тоадара правительственни программа кIезига пайда боалаш хилар.

Новкъостий! Ахча лелилга геттара лакхлуш хилча цхьанна а экономикана — е рыночничоа а е административно - командничоа а — болх булургбац. Нагахьа санна чура рынок хьаэца хIама доацача ахчанца хьалъюзилга соца ца дой, керда экономика хьаяра средство хиларах тарра, рыночни гIулакхашка довлар нийса хургдац; социальни халонаш оттаярал совгIа хIама а хургдац.

Шера йолча эмиссионни планагIа 10 миллиард сом долаш 9 бетта эмиссе 19,3 миллиард сом хилар. Из 1981—1985 дерригача шерашка хиннaчул дукхагIа хул. Лелийта арадаьккхача астрономически дукхача ахчас кхыча бахьанашца цхьана хьахулийт геттара дукха эшараш, рынкашкара маьхаш лакхду, дефициташ хьахулийт, паспорташи визиткаши дIахьеккхача мара хIама эца йиш ца хилар, цу тIа гIолла керд-керда спекулянташ хьахилар. ВIалла мах боацача оттадаьд укх тIеххьарча шерашка кIеззига лакхдаь алапии пенсеши.

Нийса йий иштта йоккха йола ахчан эмисси? Цунна дола жоп цаI: мара дац — нийса яц. ДIауйла ел оаш. Хьалхарча ах шера эмисси 9,7 миллиард сом долаш алхха кооператораша банкаша кара дIаденна ахча счеташ тIа дIатIадахийтара царгара хьакхьачaчул 12 миллиард сом дукхагIа да. Цу шин величинана юкъера бувзам духхьалара бац, бакъда, из болаш-м ба, геттара айха а ба. ХIаьта цхьаннена а хIана лайнадац из фенамен йовза? Бакъда, Украине-м шу хьалххе а хьашт хилар из йовза, из бахьан долаш республикера эмисси Союзе йолчул ялхазза — ворхIазза лохагIа я.

Республикански моттигерей органаш ши-ше халача хьала кIалхаръяла гIерт, дукхагIча даькъе кердача администрировани наькъаца, цо кхы а кхетабу боахам. Цу тIера хьадоагIар хиларах терра, лохлу пачхаьалкхен дисциплина. Масала, хьаэцаргья вай тхьамка проблема, юкъ-юкъе йохка маькх ца хилар, кхыдола миллионаш болча наьха хьашташ кхоачаш ца дар. Уж а царна тара кхыдола дефициташ а хила цхьаккха тайпа объективни бахьанаш дац, хIаьта болаш ба гештде йиш йоаца бехктокхам, терко ца хилар, центральнии моттигерчеи органий гIожа гIалаташ.

Укх тIеххьарча хана халкъа боахама балха тIа Iаткъам я цхьадолча политически низаша лаьца деструктурни позици. Царех цхьадараши къайла а ца кхухьаш, «вогIа мел хул дикагIа да» яхача принципагIа гIулакхаш ду, нах эттача экономически хьала раьза ца хилара тIагIолла шоай политически амбицеш кхоачашъе дагахьа. ТIехьа а ца тетташ, гIулакхаш де а деза, тIехьа а ца теттaш доал дара структу-

(Инстедоалар 2-ча оагIо тIа).

В. А. ИВАШКО ДОКЛАД

(Иистедоалар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

рашта лакхера деиз лохе кхаччалца оптимизаци е а еза. Цунца дувзаденна, «Мехка экономически общественно - политически хьал тоадарах, Президента ихы тIа а полномочеш яларах йола, СССР Лакхехьарча Совета решени йиза бакъахьа я. Из гIа паччахьалкхен Iаьдал чIоагIдара, дисциплинеи правопорядоки лакхъяра тIаберзабаь баькхха ба. ЦК Политбюрос мехка вахар Iалашдара хиланза даргдоаца хьал лерхI цох, цунца рыночни экономике дIахьалхашка довлар а хет.

Тхона хетачогIа, общество кризисни хьала кIалхаръяккхара Президент, СССР Лакхехьара Совет, республикашкарей моттигашкарей Iаьдала органаш мамогга хьаллаца еза.

Новкъостий! Таханара керттера декхар да потребительски рынок лертIаяккхар, бахача наьха доходаши расходаши дIанийсъяр, хIаьта из дара эггара хьалха дукхагIа хилийта деза товараш, лакхъе еза уж арахеца производство. КПСС ЦК-а кхоачача хоамаша хьахойташ махиллара, материально - технически Iалашо цIаьхха воча яларагIа, цунца импортагIа йоагIа бедали комплектующи изделеши кIезигагIа лоаттаргIа укх гарггарча хана халача хьал тIа отта тарлургда ейгача промышленноста предприятеши халкъа эша товараш хьаду кхыйола отраслеши. Из хилийта йиш яц. ХIанз хьалхарча аргIане оттадеш да этта даьнна боахама бувзамаш лорадара и боахама договораш кхоачашдара а, баха нах материально - технически Iалашбара декхар. Шоаш миччахьа болх беш бале а, укхаза хьадда гIулакхаш де декхарийла ба коммунисташ.

Потребительски рынкера хьал, къайлава дац, воча доаккх хетташ дола эшараш дукха хиларо, тайп-тайпарча хабараша, кхыметтел хьатIайоагIача моцалах долча хабараша а. Наха цудухьа хетта а доагIаш, хетт: фу хургда тхона укх гарггарча хана? яхаш.

Биэза бехктокхам а хеташ, ала мегаргда уж хабараш кIал кIийле йоацаш да. Хьалхебаь хьувкъам дIадахача шерашка хинначул боккхагIа ба. Хаоттам хала бале а, городаш хьайбай продукцеца, коартолашца, баьцадаарашца Iалашъелга тоаде йиш хургья, тоаде а деза.

Рынок халкъа эшача традиционни товараща Iалашъеще а, бахача наьха доходаши расходаши дIанийсъяра укх гарггарча хана хьаIайна ахчан средстваш дIаяхийтара пайдане сфераш оттаяь хила еза. Iодуллача ахчах луш йола процентни ставкаш лакхъярах дола дош къоастаделга а тIехьатетта дагIац.

Рыночни гIулакхашка довлара хьадда долча наькъехи этапехи тайп-тайпара хеташ дале а, чIоагIа йола кредитно-финансови политика йоацаш, чIоагIа сом доацаш халкъа боахамо кIезиг — дукха а болх белга, цунца рынок тоаелга а вIаштIехьдарг ца хилар кхетадара цхьа барт ба.

Дизза даргдоацаш лерхI аз хIанзара бюджетни дефицит оттаяри, лелаш долча ахчана доазув оттадара чрезвычайни гIулакхаши дииза даргдоацаш хиларах йола предложени хьаллацар. Уж гIулакхаш де доладала дезар хьем боацаш.

Къаьстта теркам тIабахийта боагIа ахчан доходаш нийсъяра дешашта. Дувцар дац уж соцаярах, тIаккха информаце хьалашка из хургдар бахача наьха вахара хьал лохделга. Бакъда лерттIа экономически дегIаахаро дIадехачох доагIачунга диллача производствах бухсоцдаш хьахулачунцара доходаш чIоагIа бола бувзам оттабанза баргбац производства ерригача сферашка: паччахьалкхен, кооперативни, лични сферашка. Боахама кердача механизме ииттача бувзама способаш хьалеха хила еза. Хьал тоадара дукхача мехкашка дикача даькъе шоаш дика хилар дIадьекха дола экономика паччахьалкхен хулачара яккхара, производствана демонополизаци яра, рыночни инфраструктура хьахилийтара, халкъа боахама структура эргаякхара хьинаре гIулакхаш де а деза. Цу дерригане а новкъостал дергда конкуренце механизм юкъейоалаяра, рыночни экономика керттера маIан дола маьхаш паргIатта хьахилийтара.

Экономически хьал тоадара 1991 шера йола плани бюджети къоастае йоагIа. Боккъалдар аьлча плана проект хьахилара процесс дагабоаллам беш я. БIарчча хьайнйцача промышленносте гIолла октябрь бутт болалуш дIадахача шера 70 процент хиннача метта 35 процент мара договораш яизар. Боахама бувзамаш тоаде, уж шерра экономикана юкъедоаладе лоархIаш договорни оптови маьхаш шерра юкъедоаладе лерхIаш дола Президента указаш тIаэцар бахьан долаш договораш яра йола дукхьаленаш дIаяьхай. Коммунисташ декхарийла ба цу процесса мамогга новкъостал де, ведомственни кегара, местничествана, харцахьарча групповни хьашташта духьал организованность, гIулакхаш даха, ерригача общественна хьалхашка бехктокхам тIаэца.

Мехкара экономически хьал дикагIча оагIорахьа тоаде йиш яц общественно-политически хьал тоа ца дича. ХIанзарча ханарча тохкамо хьахьокх хила йиш йола цаI мара йоаца политика — из граждански машареи барт хиларей, дерригача перестроечни демократически низаша цхьана къахьегара политика я. Политике сабар ца хилари са ца тохари иштта а кхерамеча боарамга яхьча йола обществера вIашдухьаленаш лорьяр мара хIама дац Партийни организацеш декхарийла я деструктурни, экстремистски элементашта духьал хьадда къовсам лоаттабе, цу хана чухь хIанзара хьал дагадоаллача а халкъа хьашташта гIулакхаш де гIертача а партешцей общественни боламашцей цхьана болх белга вIаштIехьдаккха а.

Новкъостий! Рыночни гIулакхашта шерра паргIато ялар цхьан наьха субъективни дезараша хьалхадоахаш дац Цу тIа дут вай дIаяхача а карарча а хана дегIаахара объективни наькъо, цо тешал ду рузкъа дерригa а паччахьалкхенна карадерзара кIийлен тIа лаьттача командно - распределительни гIулакхий система мегаш ца хилара, цох дийцар укхаза ше къамаьл деш Михаил Сергеевич Горбачева а. Из социализмаца дIанийсдар эггара гIожагIдола теоретически практически гIалат дар, цо кIоаргга йохайир экономикера меттел вай дерригача общественно - политически вахарера формаци а. Цудухьа тахан могабеш хьалхашка бахьа рыночни экономика нийъ мохк дIалаьцача кризиса кIалхара довла коньюктурни гIертилга да, дуккхача шерашка лийхарийн уйла яьрийн, даймехка а дунен а опыта анализа юххера хьахинна итог я.

ТIехь - тIехьа дукхагIа тешаву экономика хьадда рыночни новкъа ца яьккхача, хIанз тIаэтта халонаш ца хилча а вай мохк дегIаяьхкача паччахьалкхенашта хьалхашка индустриализаце хьакъехьа ха дIа ме йода дукхагIа тIехьабусаш хургхилара, дунен цивилизаце «йиста»-хинна дIаоттаргхилара.

Из иштта дале а, рыночни экономикага довлар дувц социализмана карагIдаьнараш тIа ца эцарга, капитализм меттаоттаярга, хьалдарий класс къебарашта духьал хилара эксплуатаце обществага дуташ хилар санна.

Хетаргахьа, мамогга дIахкайкаде деза парте социализма идеалаш ца юташ хилар, социализм яхар массанена цхьатарра къел ца хилар, социальни иждевенство ца хилар, экономически дерригача общественни вахара чIоагIа йола административни регламентаци ца хилар цо кхетаделга. Вай кхетадечогIа социализм — из общественни дегIаахара лоархIам саг вола, рузкъан да хилара, боахам лелабара а дукхха тайпарча формай кIийлен тIа къахьегамхоех производства дай бара а, лакха овсарле йолча къахьегама низ бола мотиваци йола, къахьегамхошта социальни нийсхон гаранти луш йола а уж социальни дарабеш йола а общество я. Духхьал ла цудухьа иштта йола общество хьаяра йола средство лерхIаш КПСС XXVIII съезде рынкага довлар хержар.

Дувцилге яц, рынко дIадех экономика паччахьалкхенгара дIаялар. Из паччахьалкхенгара дIаллачарех цхьа форма я акционерни обществаш, цига акцей дикка доккха дакъа къахьегамхой да. Кхетадеш да из керттерча даькъе йоккхийча предприятешна кхоачаргхилар. Дукха йола юкъерен йоккха йоацен предприятеш къахьегама коллективай доалахьа яха а йиш йолаш я. ДIахо йодача хана шерагIа даржаргда рузкъа кооперативни доалахьа хулга а общественни организацей доалахьа хулга а. Юххера а цхьа къаьстта боарам оттабу граждански доалахьа йолча производства средствашта.

Кердача экономически гIулакхашка довлар кхоачашде дагIац кийчадола хIама хилар санна болча наькъаца, хIама паргIатта харжара кIайлен тIа кхоачашде доагIа. Рузкъан да хилара из е вож форма дIайоаржае йоагIа из мегаш пайдане хилара кIийлен тIа, къаьстта цу отрасле е производства цу сфере.

Аграрни сфере рыночни гIулакхаш дегIадахкара политически нийъ хила беза, хетаргахьа, лаьттах, рузкъан да хиларах долча законий кIийлен тIа, юртара арендах дола производственни гIулакхаш овлангара хувца деза. Дувцар дац йоккха общественни производстве ца мегаш хиларах, колхозаш, совхозаш директивни дIаяхарах, из дара цхьайолча сихача наха тIаьхехе а, цох боагIаш кхераш а ба дукха бола юртара къахьегамхой.

Цхьатарра дола хьалаш хьахилийта деза колхозашта, совхозашта, ахархой а лични а боахамашта, цар кооперативаштен ассоциацештен. Къаьстта белгалдаиха доагIа тайп - тайпарча республикашка ахархой бахаш а болх беш а долча геттара доккхийча социально - экономически, исторически, психологически, бытовой хьалаша юрта боахама производства къаьстта дифференцированни региональни гIулакх делга дIадехаш хилар. Юртара рыночни экономика пайданегIа дегIайоагIаргъя лаьттан реформа сихагIея йоккхагIея чакх ме йоаккх. Юрта боахам лелабара кердача формашка довлара тахан керттера дош из да. Цхьайолча республикашка гуччахьа тIехьадаькхад лаьттан законаш тIаэцилга, лаьттан фонда инвентаризаци, лаьттан кадастрови оценка яьяц, лаьттах долча Закона тIа къоастадаь махиллара, Советски карахургдолаш лаьтта дIа а деннадац.

Партийни комитеташа, халкъа депутатий Советашка болх беш болча коммунисташа хьинарегIа даяха еза дезалий фермаш, ахархой боахамаш хьадара, безам болча граждашашта бешамаш - огородаш яхкара лаьттан участкаш ялара, коашкара боахамаш дегIадоаладара еш йола ерригa духьаленташ, КIоаргга дувца доагIаш да лаьттан частни да хилара институт йиллларах дола дош. Лаьттан да хилара приватизацех тIехьагIа хьахила йиш йола социально - экономически телхараш гуш да. Из я лаьттан спекуляци, къамашта юкъера моастагIал, иштта кхыдараш а. Цудухьа дизза хьаллца доагIаш да из дош халкъо ше, дерригача хьалкъо къоастаделга

Геттара чоалхане проблема я планово-зе деча предприятешта фу дергда яхар. Нагахьа санна дотацеш йиза а цу сахьата а дIайоахе е цар цхьадола дакъа дIадоаккхе, тIаккха дукха предприятеш дIаяргья, нах бе болх боацаш бусаргба. Декхар латтац уж ерригаш бюджета тIара дIаяхарах, из латт ерригa предприятеш, кхыметтел зе деш яраш а, ерригa колхозаши совхозаши рынка, конкуренце хьал тIа оттаярах Хьалхарча юхьиге царна цхьадола новкъостал де дезаргда, бакъда кхыча хьалашка, лаьоххIа йолча стабилизационни фондашка, хаина дола финансови новкъостал де дезарда субсидай, коммерчески банкай кредитий гаранте формагIа. Кулгалхой чIоагIбе, болхлой кIезигбе безача, цхьайола активаш йоккха езача, профиль хувца езача, иштта кхыдараш де дезача предприятеш эргаяьха тоне езаргья.

Дувцилге яц, шоай производство специфика дилача тIехьа тIайоагIача хана а дотаци теха деза предприятеш хургхилар, из дизза дIаала а доагIа. Уж иштта дукха яц, хIаьта дерригача мехкашка йолаш я паччахьалкхено хьаллоаца, цудухьа уж рентабельни ярий боарам тIа яхарагIа маьхаш лакхдеш, юххера а цхьанкха пайда ца луш йола предприятеш, кхыметтел бIарчча отраслеш а.

Рынка экономически, цул а совгIа, социальни перспективаи торонийн мах а беш, лоархIаме да эйфоре ца довлар, тIехьагIа цох хьахургдолчун кхетаме а бизза а лоархIам бар Геттара чIоагIа массе а оагIорахьара листа а хьалхе довза а деза тIехьагIа экономически, социальни, политически хьахургдараш, геттара цхьан юкъагара вокхага довлача хана хулаш йола издержкаш кIезигъе еза, хIара регион, республика, бIарчча хьайнцача, общество а дегIаахара башхалонаш теркалъе еза

Эггара хьалха рыночни экономикага довлара юххьанцарча хана производства боарам кеIзигбара торо дага хила еза Хаьддача боарамашка тIехьагIа хьахулараш хиланза даргдоацаш да Наха хоатташ йоаца продукци арахецаргйолча янкха езаргья. Бокхача боараме кIезигъяла тарлургда «А» группа отраслешкара производствон промышленни гIишлош хьалъелгеи. Производство цIаьхха лох ца ялийта дола хIама де деза. ДукхагIа хьаллаца йоагIа кIезигагIа экономически зе даргдолей социальни издержкаш хургйолеш решенеш. ХIаьта эггара керттера дар да болх таххане а дIаболабар.

Средстваш хьаяран уж шоашта ловча дIаяхийтаран шерра торонаш кхачача предприятешна уж текущи эшарашна, эггара хьалха алапеген потреблениеген дIаяхийтар кхерам ба.

Мадарра аьлча, хIанзе а цхьайолча моттигашка иштта хул балансированность из хилар кхы а воча доаккх, накопленеш лакхлулга, производствана реконструкци елга, Iилма - технически прогресс юхаувз.

Цунна духьалтоттар хила еза кхетаме инвестиционни, финансови, налогови политика.

Рынкага довлара хьалхарча этапе дукхагIа тешкан тIабахийта безаргбадегIзен рыночни инфраструктура хьаяра, знанеш йола, рыночни гIулакхий хьалашка боахам лелабе ховши опыт йолеи, йоккха говзал йола специалисташ кийчбара

ЛоархIаме да психологически фактор йолга хар а. Сага индивидуальни хьинар йаьххача хана тоIадаь латтаро рыночни экономика хьалашка лелара чIоагIа йолча системата бовла, мамогга дукхагIа шийгара довлар дала психологически кийча боаца дикка дукха нах хьахилийтар. Общество хьаIайна уж халонаш профилактически плане дIаяхар партийни организацей эггара керттера декхар да.

Новкъостий! КПСС-а эггара лоархIаме, эггара тIехдола принципиальни дош — из да рыночни экономикага довлара социальни лоархIам бара дош.

Советски нахаца цхьана рынкага довлар, вахара хьала а куца а Iаткъара, цунга довларо тайп - тайпарча наьха вахара хьал лохдар кхераш я ЦК.

Рыночни экономикага довлар алхха экономика, духьа деш дац, из ду халкъа вахар тоадара, хьаIайна ира социальни проблемаш къоастаяра. Рынага довларца юввзеннача моллагIча проектай мах бара керттера критерий вайна, коммунисташта цунах латт. Бахача наьха вахара боарам лакхбара социальни программаш чакх ца ялийта гIертар, къахьегамхой вахара хьашташ кIалдита гIертар ду тIа а эцаргдац парте, цунна духьала а хургья. Рынко йиш хулийтаргья лични къахьегамца, дакъа лацара чогIа тешаме а цхьатарра а торонаш яла, инициативеи предприимчивости хьаллаца. Цу хана чухь наьха хьашташ лораде деза дукхача а даькъе керда юхаьае езача социальни лоравара паччахьалкхен системас, Вай декхарийла да наьха къахьега йола бокъонаш кхоачашъяра воай дола гIулакхаш къоастаде. Из бокъо чIоагIа еза я. Рыночни экономика хьалашка баха нах бе болх хиларца Iалашбелга искусственно, административни гIулакхашца дулургдоацилга ца гуш хила йиш яц. Ший къахьегам бахьан сага бола бехктокхам, балха метта лоархIам лакхлургба. Бакъда, коммунисташа пассивни позици лаца ягIац бе болх ца хилара кхерам тIаоттара хьалхашка. КПСС тIехьая бе болх ца хилийтарга, къахьегара болхлой кийчбара а юхакийчбара а, ханна балха боаца нах материальни Iалашбара цаIйола паччахьалкхен система хьаяра.

Рыночни экономикага довлача хана къаьстта лоархIам болаш да болх бе могаргдоаца е бизза болх бе низ боаца пенсионераш, инвалидаш, студенташ, дукха бераш дола дезалаш, кIезига торо йола баха нах социальни лорабара дола парте практически гIулакхаш. Цу наха хьадда мамогга новкъостал де гIерта деза вай, бакъда иждевенчество хьаллаца-м ягIац. Деша, унахцIено лорае, салаIа, фусам йолаш хила, къавелча, цамогаш хилча, иштта кхыдар хилча материальни Iалашваь хила советски наьха йола бакъонаш йохаеш хила йиш яц рынкага довлар.

Рыночни экономика хьалашка уж проблемаш къоастаяр хургда къаьстта хувцамаш долаш, бакъда уж бокъонаш кхоачашъяра гарантеш лораярал совгIа, дукхагIа хилийта а йоагIа. Воай духхьалара декхар вайна иштта а гу рынкага довлача хана культура, дерригача духовни вахара тотальни коммерциализаци яра духьал хиларца а. Цудухьа коммунисташ декхарийла ба культура, унахцеIно лораелга, просвещени хьаллацарей финансировани ярей паччахьалкъхен политика чакхйоаккхача эггара чIоагIагIа дакъа лаца.

Шоай башхалонаш йолаш да ахархой социальни лорабара гIуллакхаш. Цар нийса доагIаш увттаду шоаш горожанашта нийса лархIара дош. Боккъалдар аьлча, вахара социально-бытовой хьалий ерригача комплексагIа городал тIехьаюс юрт. Дувца дезаш дац, рыночни экономика хьалашка нах чубаха цIенош хьалдар, наькъаш дахкар, газификаци электрификаци яр, хий диллар, унахцIено лораяр, просвещени санна цхьан хIамана тIаерзаяь программаш кхоачашъе еза паччахьалкъено эггара чIоагIагIа дакъа а лоацаш.

Бахача наха эггара дукхагIа къувлаш дар розничии наьхех дола дош да. Мишта хувцалургда рыночни экономикага довлача хана розничии маьхаш? МалагIча товарий группай дараш мел лакхлургда? Инфляцех лоравалара гIулакхаш дергдий, къаьстта кIезига Iалашбаь бола нах лорабара?

Цу дерригача хаттарашта цIена жоп дала деза. Кхетадеш мадий рынкага довлаш розничии маьхий юкъера боарам лакхлургхилар. Укхаза хьоаде доагIа, вай рынкага а довлалехьа дуккхача товарий маьхаш чIоагIа лакхденна хилар.

Кхетадеш да тахан маьхаш паччахьалкхено нийсдара гIулакхаш де дезилга, къаьстта эггара хьалхарча аргIана эшача товарий дараш, иштта эггара хьалха кIезига Iалашбаь бола нах а лорабеш, инфляцех лоравалара кхыдола гIулакхаш а.

Пленума юкъе дакъа лоацараш цу принципиальни деша хьакъехьа дувцаргда аьнна хет сона, хьадда йола предложенеш а йоалаергья.

КПСС-о из ду юххера а рыночни гIулакхаш дегIадоаладарца дукха бола къахьегамхой хьинареча экономически вахара, боахама доал дара, юкъеоза, царех рузкъан дай бе, къахьегамхой хIама хьадара бола безам лакхбе лерхIаш. Из алхха социалистически наькъа боарамашка общества прогресса база, чIоагIало, гаранти мара хургьяц.

Рынкага довлар алхха «теневой экономика» хIама лелачуча наха мара пайдана дац, яхаш дувц. Цунца дувзаденна чIоагIду «рыночни философи» могаеш парте ший политически юхь йоаелга. Из бакъде йиш яц. Коммунисташ долячестванеи рвачестванеи, дика рынок спекулятивни базарца хувцалагIна а ядархочоа.

Вай лерхI правови паччахьалкхе экономике правопорядок чIоагIъярца дIайолалуш. Парти, беррига коммунисташ кхотабола беза, Iаьрна рынок хьахилийта, къайлагIара бизнес е гIертача моллагIча а гIуллакхашта духьал, боахам лелабара кердача формашка довлаш рузкъа лечкъадерашкеи каеттарашкеи шоаш даьккхар дIахьуладайтара духьал эггара а лирагIбола къовсам лоаттабе а.

Новкъостий! Рынкага довларо кердача тайпара оттаду Союза боарамашка республикай вIаши долча гIулакхий дешаш. ДоагIаш дар цIена бакъде деза, Союз е къаьнача тайпара е кердача тайпара а яц. Ший ха яьккха даьнна паччахьалкхен вахар, мадарра аьлча, унитарни образовани дIаялар новкъа хила дагIац. Парте XXVIII съезда решенеш тIа дIаяздаь махиллара суверенни паччахьалкхений керда федераци хьаярга дIахьалхашка даха деза. Махулла сихагIа гуш йола белгало е еза шоай лоIами вIашагIкхийттача республикаша вIаши гIулакхаш леладара хиланца даргдоаца хьали центр йолча союза чурча кердача гIулакхашка.

Керда союзни договор дара новкъа боккха лоархIаме гIа хила беза республикай экономически Союз хьаярах, вIаши пайдане дола рыночни гIулакхаш шерра дIадоаржадара цаI йола экономически паргIато яккхарах. Рынка хьалашна Союз экономически чIоагIъеш бола низ административни низ а боацаш, рынка керттера субъект йолча, административни моллагIча а барталашца кхетачул халкъа боахама кхыча звеноща экономически хьашташ дийнача мазаща чIоагIагIа дувзалуш йолча товараш суверенни хьадер хиларах тарра йолча предприяте экономически Iаьдал да. Къаьста иштта дола экономически бувзамаш суверенни республикай Союза тешаме чIоагIало я. Рынко дикагIча кердача Союза экономически кIийле хиларах тарра, йиш хулийтаргья центральни органий монопольни диктат дIаяккха, къахьегам республикашта рациональни боацаш бекъа, дийнна гIалаташ доахаш — доахаш дIадаха. Предприятейи организацейи боараме йолча интеграционни процессаша эффективно новкъостал дергда республикаштей территорештей юкъера цхьатарра бокъо йола, дегабуам бергбоаца вIаши пайдане дола гIулакхаш хьахилара а чIоагIдара а.

Шаьрра доацхаш дувцаргдац аз республикашта юкъера переговорни процесса «горизонтальни модель» салаш яр дIаяккхарах хьахила тарлургдоча, центро дакъа лоацилген влияни елген дIадоаккхача а, боккъалдар аьлча, ерригa союзни структураш дIаяха мегачох тIехьагIа политически хьахургдараш. Дика кхетадеш да цу тайпара йола модель дIаяккхар суверенни паччахьалкхе хиларах тарра, ССР Союз, цу тIехьа хьа мел доагIар Союзага меттел, федераце субъект хиларах тарра, хIара субъекта къаьста а халкъашта юкъерча бокъон субъект дIаяккхар а хургхилар.

Укхаза дувца безам бар центр экономически лоархIамах КПСС ЦК-а Политбюрона из гучча бесса. ЦаI йолча экономически моттига тIа хьахилийта лерхI юкъара цаI йола ахчан система, союзни юкъара рынок лораяра цаI йола таможенни служба вIашагIтоха, бедален кхыча товарийн керттерча тайпашта цхьа барт баь маьхаш оттаде. Экономически центр йоацаш къамаьл хила йиш яц обороноспособность хьаллоаттаяран Союза паччахьалкхен кхерамзле Iалашъяран эша экономически хьалаш хьадарах, экономически Союза массе члений хьашташта йола бедала база дегIайоалаяран цаI йола технически а экологически а политика дIаяхьаран эша федеральни фондаш хьаярах. Из гаьна да дерригa а дувцара. Белгалдоаккхаргда да аз духьала кхы цхьаькха союзни юкъара фонд хьаянза а пайда эцанза а яргйоацаш, дунен халкъашта юкъерча сообществана хьалхашка ССР Союза декхараш кхоачашданза даргдоацаш хилар. ЦаI йола рынок янне а хила йиш йолаш яц араьхарча экономически политика централизованни оттаь стратег йоацаш.

Новкъа хете а, укх тIехьарча хана хьахиннай хIара республика меттел, республика йоацачо а, ший продукцеца араьхарча рынкага яьлча ший экономически хьал отта тоаде йиш хургхиларах йола иллюзеш. Шоана хой, вайцига хIанз а йолаш я сигале шоай я, аьнна дIакхайкадаь районаш, шоаш экономически зона я аьнна, дIакхайкадаь нах баха пункташ а я форда юхе, иштта кхыяраш а я. Из дерригa а, новкъостий, кхераме тувлавалар да, цхьалхха кхераме да. Дунен халкъашта юкъера рынок чIоагIа хьисап де дезаш хIама да, конъюнктура а ца йовзаш цига вахар, из дукха дар доадеш зе дар, дуккхача фантаща бакъдеш а да.

Союзе керда экономически гIулакхш лертIа дахар хала, тIагIертта, маькара а бе безаш болх ба. Къамашта юкъера гIулакхаш рынко автоматически тоадарга догдаха дагIац. Бакъда вай тешаш да цо халкъашта юкъера бувзамаш чIоагIдара шеко йоацдаш гIо дергхиларах, къамий амбицей, экономически ше дIакъастара, сепаратизма политика цхьаккха доацар долга кхетаде наха новкъостал дергхиларах а. Дикка шера яьржа уйла я из е вож республика Союза гаьнагIа ме йоал толамегIа кризиса кIалхаръяргья яхар, из чIоагтIа тувлавар да, цо вай халкъаш юхаоза а доккха зе де а тарлургда.

Новкъостий! Мехкара хьал лоацача хана тоаде а эггара кIезигагIа социальни издержкаш йолаш рынкага довла а йиш хургья, нагахьа санна вай парте перестройкера инициатива дIа ца хеце, тахан тIахьожама кIалхаръювла общественни процессаш эшача лостаме ерзае моге.

Вай Пленумера дискуссеш, цо тIаэцаргйола решенеш лаьрхIа я рынкага довлара хьалашка партийций хIанзарча ноахалашта эшача принципаш тIа шоай болх эргбаниххара коммунисташта новкъостал де

Вай массане а дIадаха деза дукха дукхача наха хета рынкага довлара перестройкас хьоадаь дукха дола шекволкха хIамаш, кхерамаш, эггара хьалха коммунисташта хетараш а долаш.

Вай воаш, коммунисташ, кхетаде деза малагIча ларда тIа эргайоакх вай воай общественни здани, малагIча тайпара цу чу даха лаьрхIа да вай, из кхетадара кхычарна новкъостал де а деза. Дувцар да керда экономически уйла хьахиларах, общественни кхетаме чухь йолча бокъонцарча революцех. Цунга хьежжа, тIехьа а ца тетташ, цу тIа якха еза партийни образованеи самообразованеи ерригa система, партера тохкама болх, идеологически учреждениейи массови информаце средствайи болх, рыночни экономика хьалашка болх бара партийни организацеша шерра юхакийчъе еза кадраш

Вай парте идеологически пропагандистски балха тIа хинна ца Iеш, овлангара хувцамаш хила деза. Дукха хьахулаш латтача хьалашка вай практически керда караерзае еза Советашка, профсоюзашка, къахьетама коллективашка болх бара говзал.

Реальни Iаьдала паччахьалкхен органаш дIаялара юхь дIайолаяьраш а долаш, вай декхарийла да уж хьаллаца, Советашца, правительствацa, кхыча исполнительни органашка айхха вIаши гIулакхаш леладеш болх бе

Хьадда долча хьалашна болх беш йола партийни комитет ший лоIаме я партнерски гIулакхаш даран пхьана къахьегаран йола формаш харжа. Законодательни инициатива бокъонах шерра пайда эца беза. хиланза даргдоацача хьинаре аппонентащ а хинна, конструктивни оппозице къамаьл де деза.

Цу конструктивни гIулакха дизза дакъа лаца йиш я партийни группай е халкъа депутатий Советашкарча коммунистий фракце. Уж группаш ший ханнахьа хьайнча уж чIоагI а енна, кога тIа эттача Советий гIулакхаштен тIаэцача решенештен хьинаре влияни ю цар. Уж группаш вIашагIйохкара гIулакхех аргIанара компани а ца еш, уж общества авангардни низ а доал деча парти а хиларах тарра. КПСС хьал Iалашдеча ден керттерчарех цхьа декхар лархIа доагIа цох.

Дукха партеш йолча хьалашка парламентски гIулакхаш а дергдолаш, тайп-тайпарча общественно - политически низашца полемика а диалог а ергйолаш коммунистий кадрай резерв хиланза яргйоацача эттад.

Экономически реформа кхел, массадола общественни хувцамаш къахьетама коллективашка дувцаргда, уж экономика керттера звено а хувцамий и стабилизаце а гарант я Укх тIехьарча хана фуннагIа даь а, къахьегама коллективашта деполитизаци яра долча гIулакхашта предприятешкара, парткомаш дIаяхара тIехь дискуссеш ю. Халахете а, цхьаца йолча моттигашка сихбенна парткомий гIулакхашта новкъарле ю. Деполитизаци яхачун оагIонгахьа бараш бакъде гIерт дукха партийность къоабалъяро предприятешка цхьаккха тайпара партеш ца хилар, дIадех хIана аьлча, администрацена гIулакх де цар новкъорле ергья, яхилга Из дувцилга уйла цIена ца хилара совгIа, тайп - тайпара дувцараш цхьаннена а новкъарле йолаш дац. Цул совгIа, администраце а къахьегама коллективай а таро хургья дуккхача программашта, идеяшта, предложенешта юкъера дикагIа яраш хьахарка. Элементарни уйлано хьахьокх перестроечни болх дIахо бахьара къахьегама коллективашка чIоагI а енна, дIаэтта юхьанцара партийни организацей структура йохае йиш йоацилга, хIаьта мамогга цун потенциалах пайда эца безалга.

Боккъалдар аьлча, хIанз укх сахьате промышленни предприятешка, бувзама, гIишлош еча организацешка 100 эзар совгIа юххьанцара партийни организаци я гIулакх деш, 40 эзар совгIа — юрта боахаме иштта дIахо а. Уж наьха экономически хьашташта хьалха латта, керда экономически гIулакхий процессаш вIашагIйохкача юкъе ба. Эффективни къахьетама предприимчивость дегIайоалаяра дола керда дар массане а хьаллаца деза.

Юххьанцарча партийни организацешта КПСС кердача Уставо дIаянна йоккхача бокъонаша таро хулийт уж политически гIулакхаштен приоритетни инициативанеи йизза шоай лоIамегIа хила. Боахама кулгалхоштара партийни организацей гIулакхаш тоадаларо, гIо ду административе балха тIахьожам лоаттабара бокъо КПСС Устава юкъера дIаяккха. Партийни организацеша гIулакх де деза шоашца дага а ца боалаш, тIанийцача решенейх шоаш бехктокхаме йоацалга, цу решенешта критика е, уж юха дIайоахилга хьадеха, альтернативни предложенеш оттае шоай бокъо хилар кхета а деш Цул совгIа, къахьегамхой хьашташ лора а деш, уж декхарийла я паччахьалкхен Iаьдалан управленеи органаша сага бокъонаши социалистически законности телхадеш, коллектива цатоамаш деш, наьха къахьегама, быта, салаIара хьалаш телхадеш хуле, царна оппозици йолаш хила. Керда экономически политика чакхйоаккхача ший монополи хила еш яхац КПСС. Из деш, лоархIаме да политически духьален конфронтаци, деструктивни гIулакхаш ца хилар. Цудухьа вай тIехьа да сагагахьа, цун эшарашкахьа йийрза эффективни, яьржа йола экономика хьакхоллара, граждански обществои правовой паччахьалкхеи хьаяра тIехьа латтача профсоюзашца, партешца, низацешцеи боламашцеи цхьана гIулакхаш леладара.

Вай нийсхонца критика ю цаI хIанз а шоайх иждевенчески уйлаш моттигерча дукха йолча партийни организацешта. Амма из цхьаккха дича а дац кхоалламбоацарашта амнисти я яхилга. КПСС ЦК-а беш бола штабной болх юхабоалилга гIалагIа а. Цул совгIа, цу балха интенсификаци е еза.

Лохехьара хьал долча дIадехарашта жоп луш, укх Пленуме вай къоастае еза Центральни Комитет эгъаьккха тоаяра, командни административно - боахама орган йолчара политически организационни балха центр, Iилман нийсса прогнозировани яра парте коллективни уйла цох хургйолаш тIа из яккхарга бодача наькъа юхьигаш.

Пленума доакъашхошта дIаеннача материалашка я КПСС ЦК комиссейн ЦК аппаратен болх вIаштIехьбаккхарах йола предложенеш. Уж санна дола дешаш дувцаш а къестадеш а да хIанз партийни комитеташка. Из чIоагIа бехктокхаме момент я. Хоржаш йола партийни органаш коммунисташца барттайнача балха тIа кхотабе, партийни среде новкъосташха йола атмосфера юхадийнье, партийни балха тIа общественни юхьига приоритет Iалашье тIахьийха йола партийни структура лоархIаме составной дакъа хьакхоллаш да. Из деш, цIаьхха кIезиглургья партийни аппарат, лакхлу цун компетентность. Ахнел совгIа бола парте кердабаьккха кадрови низ хоржаш болча болхлойх латта аргба. Из белгалдоаккхаш лоархIаме да парийни болхлойх дувцар, хIаьта цхьайолча хана царца духхьал эгIазло лелаеш хилар кхета а деш. Коммунистий лоIам белгал а беш, вай дIакхайкаду, парте партийни болхлой а санна ший беррига членаш а чIоагтIа лорабергхилар, советски законий беррига низах пайда а эцаш.

Парте йоакхо еш да партийни организацей хьал а, хIана аьлча, мелача низаца цIенхаштара декхараш кхоачашдулургдац. Укх тIеххьарча хана нах партера дукхагIа дIабувл. Деэткъеи итталагIча шера хьалхарча ялх бетта КПСС мугIарашкара дIаваьннав 371 эзар саг, хIаьта июль—август бетташка — 311 эзар саг.

Из да чIоагтIа хувцамаш хулача хана наьха политически кхетам къоастабеш хьахинна хIама. БIарчча хьайнцача, хетаргахьа, парти ше цIенъялара процесс йода. Парти ют социально пассивни болча, цIаьхха нийсбеннача наха. Кхыдола тайпа а да — уж хувцабеннараш ба. Тахан парте членашта цхьаккха пайда боацилга гуча а даьнна, уж сиха дIабувл КПСС-ера, цун историхи идеалехи во мел дар дувцар тIа политически капитал а Iоаеш.

Новкъа хете а, партбилеташ дIаденнарашта юкъе ба укх чоалханеча хьалашка беха е теркал кIезига беш хинна коммунисташ а. ТIаккха партийни организацеех тийша а дукха хIама да дерригача гIулакхашка ма боаггIара лертIа болча наха вай мугIарашта юкъера дIа ца бовлийтара, хIаьта КПСС-ера дIабаьннарашка, хIанз вайна каст-каста гуш махиллара коммунисташта духьалбарий мугIараш хьал ца дизийтара а. Укхаза хьоаде доагIа сихбенна, дагадохарагIа партера дIабаьннараш парте юхаувтташ хилар а. Сона хет, из лоархIамеча общественни хIамаех цаI да аьнна, иштта болчарна ниI хьайийлла хила а еза.

Вай оптимизмах доалла керттера дар да эггара хьалха кагирхойх бола нах хIанз парте бовла гIертилга, перестройкана хьинаре тIехьабараш хувцамаш хулача хана йола хилонаш вайца цхьана такха кийча хилар. Со теш 1941—43 шерашка КПСС членалла баьнна коммунисташ санна хIанз доккха граждански къонахчал хила дезача цу гIулакхах массаза а доккхал деш уж хургхиларах.

Партийни балха ерригa проблемаш мелла тохавелча а йийца варгвац. Керттера дар да, из белгалдаккха безам бар са: доллача хIаманга хьажа творчески, ханага хьежжа, сагата а ца хьовзаш, халонех кхера а ца луш, кердача тайпара гIулакхаш де деза. Партера хIанзара хьал ше санна дар, цIенхаштта аьлча, кхы хиланза дац. Из санна дола хьалаш хиннад историе ира гола еттача а, хIаьта коммунисташа сий а долаш лайнад уж.

Тахан укх Пленума трибуна тIара Центральни Комитета цIерагIа партера болча воай новкъосташка вай яхкорта лакхагIа айбе, тоъаргда цIаккха ца соца эхь доацаш дувца водараш ла — доацар дувцара, цIур бехкара, политически низ бара духьалара дикагIдола жоп да общества дагайоахка проблемаш къоастаяра вай низ дуккхаза а совбаккхар.

Политически экономически дешара керда шу

ИНИЦИАТИВА ХЬАЛЛАЦА

Республикерча партийни организацешка политически экономически дешара шу хьаIатIаккхача дукха ха йисаза. Дешар дIадолалу 5 ноябре.

ХIаьта вайна махкарра йисар дешара шеран кийчо ялла ха мара яц. Цу хьакъехьа партийни организацешна деш дар а де лаьрхIар а доззар дуьйцу хьа къамаьл хилар тха корреспондентца КПСС Грозненски райкома шоллагIча секретарца Индербиева Зина Амирбековнас.

— Зина Амирбековна, районерча партийни организацей дукхача гIулакхашта юкъе политически экономически дешара шера кийчо еш хургвайн. ХIаьта, дий шун цу хьакъехь белгалдаьккха хIама, мишта дIакхахьа лаьрхIа да шо партийни организацешна группашна дешар?

— Районерча партийни организацеш коммунистийн КПСС XXVIII съезда решенеш дагалатташ, уж йиллазагIа кхоачашъяра уйлаш еш ба. Цу гIулакха боккха лоархIаме болаш да экономически политически хьакъехьа хIаране сакхетам хьахбар. Вайна махарра, хIанз перестроечни ханашка, вайна хьалха ховш цу хинна органанаш а боахамашка юкъайоалаш. Из тамаш а яц. Зама сеца латташ яц, цунга хьежа вайга а цу сеца латта йиш. Цудухьа цIенцаштта теркам тIа а бахийта, экономически политически дешар дIадолале а цунах пайда эца а лаьрхIа ба районерча партийни организацеш коммунисташ.

— Хьалхехьа а оттаь дешара программа йий шун?

— ДIадахача дешара шерашка Iомаяь опыт а пропагандистий. Политически дешара къоастаяь программа яц. Из иштта де йиш а яц. ХIаране инициатива, творчество, новаторство хила еза. Группашка дешар дIахьош пропагандист цхьа ларе кIоарта хила еш, мехка а республике а районе а коммунисташта хьахашка латта проблемаш йоашаш. Цул совгIа, чIоаггIа лоархIаме да группе дешаш волча хIара сага уйла цун предложени, инициатива хьаллацар.

— МалагIа дешара методаш а дукхагIа болча пропагандисташа леладераш?

— ДукхагIа болча пропагандисташа дешархошца гIучаьхара къамаьл ду, массавар цхьана бакъдолчунна дIахьаа тIера. [illegible]

Из санна йола системаш хьаяра кертера принципаш я демократизации партийности, научности.

ИНТЕРВЬЮ

ДукхагIа йолча партийни организацеш опыто хьахьокх (Ленина цIерагIа колхоз, «Тепличный» совхоз, АПТ-5, Грозненски райпотребсоюз, Алхан-Калински мехлесхоз кхыбараш а) политически образоване система наьха хьетам кхоллача а наьхара бувзам лелабара а чIоаггIа лоархIаме йолга.

Ала доагIа цхьаьнга, дешара группашка методаш тайп-тайпара хилча безам а теркам а дукха хул дешархой. Иштта творчески уйлаш а еш, керда формаш юкъе а йоалаеш, дIакхуха партийни организацеш дешар.

— Кердача дешара формашах масал доаладергдарий Iа?

— ТIехьарча хана шера юкъейоалаяь а укх тайпара формаш: «деловой ловзараш», «круглый стол», «конференцеш». Дукхача партийни организацешка шера политически диалог йоаржаьй. Диалоко коммунисташ политически процессашта социальни хьинаран юкъебоалабу. Кхыча тайпара аьлча, XXVIII съезда решенешка дагIаш махкилара, партийни организацешка чурча гIулакхашта шоай лоаме я, иштта политически дешара а.

— Политически дешар цIена, бехктокхаме хьоадатдаь пропагандисташта белгалдаь тIехь хургвоаший хьа? Цул совгIа, мишта боарждайора оаш дикагIа болча пропагандистий опыт?

— Дика а цIенашта а шиий декхараш кхоачадеш болча пропагандисташа [illegible]

Теркам тIабахийта могарболаш я В. Федорове чакхйоалаш йола занятеш («1 Мая» колхоз, политсеминар), хIаьта иштта С. Шеипевас («Аргунское» ОПХ, политшкола) кхыбараш а. «Тепличнi» яхача совхоза политсеминар партабахета занятеш а хила деза. Шеш занятеш дIакхухь занятеш пропагандиста З. Амаевас. Семинара ладувгIарий таро хул ювцаш йолча проблемах хIараце шийна хетар ала, новкъостащка дола къовсаш, дукхуссеш е. Цхьанкха а юстара йоацаш, массане а дизза дакъалоац семинаре. Цудухьа, семинаре низагIа чуувзабе безам хилац ладувгIараш. Иштта белгалбаха мегаргба пропагандисташ: М. Ларчиев — «№ 1 йола «Молочный» яха совхоз, В. Рыжковский — «Гикаловски» ОПХ, М. Ахмадов — совхоз «Пригородный» кхыбараш а.

— МалагIа дакъа лоац боахамаш хьахьарча кулгалхоша политически экономически дешара юкъе, кулгалхой пропагандисташ бий?

— Зеденнача хьахьокх кертерча кулгалхо пропагандист волча боахамий хьалаш дукха дикка хулийла. Масала, В. И. Ленина цIерагIа колхоза председатель С. Арбиев пропагандист волча занятеш ладувгIараш боккхача безамца деша боагIа. ХIана аьлча, социально-бытовой хьалаш тоадара, колхозова экономика лакхъяра колхозникий вахар тоадара йоалаяь дукха предложенеш хулийла. Цу предложенешта теркам а бу. Ер предложени йоалаяраш пайда тIемар кулгалхочо. Масала, колхозой [illegible] бериа беш леладе, кхьа, пенсе йодда колхозхочун цхьа лоуш дола пособи 1000 сом дала, пенсе болча колхозхочун боахама чоталга «хойттадагIа» пенси дала шаштIехьдальдар.

Аз хьалха маллара хIара пропагандиста шиий тайпара говзал я деша багIараш Iомабеча. ХIаьта кертера дар тоадар шийна тIадилдача гIулакха бехктокхаме хилар да, шиий кхетам лаькхбара дукха болх бу.

— Со тешаш я пропагандисташа дIахьлаь бола чIоагIа лоархIаме да КПСС районкома политдешара кабинета доагIача болх пропагандисташта новкъостал дар. Цу хьакъехьа хIанз а кхоачамбоацараш да цу кабинета балха юкъе. Цунна теркам бе лаьрхIа я райком.

— Политически а экономически а литература пропагандисташ а дешархой а IалашдехьатIакхлаьхь шун?

— Из гIулакх кхачала да. Долаш дола литература чулоацаш кхоачамболаш дац. Иштта технически средствашца а бац кхоачал.

— Политически экономически хьатIадоагIа дешара керда шу иштта хурга кхеташ хет хьона?

— ХьатIадоагIа дешара шерах доаккхаш ду радикальни эргадаьнна хила деза коммунисташа беча балха кертера дешаш наьха хьалаш, проблемаш кхоачаьхь месхарча общественно-политически ситуацеш кIоаргга теркам тIабохийтаи хила деза. Теркам ба-беза хьона коммунисташ, хIана аьлча, парте хьоане къоначарча я.

Интервью яьр **Т. МАЛЬСАГОВА.**

АРГIАНА ЛАТТА ЦА ВЕЗАШ—БИЛЕТ

ХIанз дукха ха йоацаш Московски машиннаькъа агентства оттаяь оборудовани я билеташ хьателаш. ДIа-юха мел водаш вола саг цу оборудованена тIаваха везаш хул. Билет эца дезачун кассаш аргIанна номер тIа а йолаш талон хьалу, цул тIехьагIа электронни таблога каст-кастта хьежа мара везац. Талона тIа латта номер табло тIа хьаллотаелча кассе дIа тIа а ваха билет хьаэца мара ца дезаш хул. Билет хьаэца ха хьатIакхачалехьа пасажирий таро я хоза кийчъяьча фойе газет-журнал деша, салаIа, безам болча дIа-юха ваха. Лоацца аьлча, ший гIулакхаш де паргIатта мукъа ва пассажир.

Цул совгIа, укхаза оттаяь я компьютаращца, шийна езача поезда моттиг бронировани е таро.

Сурта тIа: Пассажирашта билет эца хьовзам боацилга гуш да.

(ТАСС фотохроника).

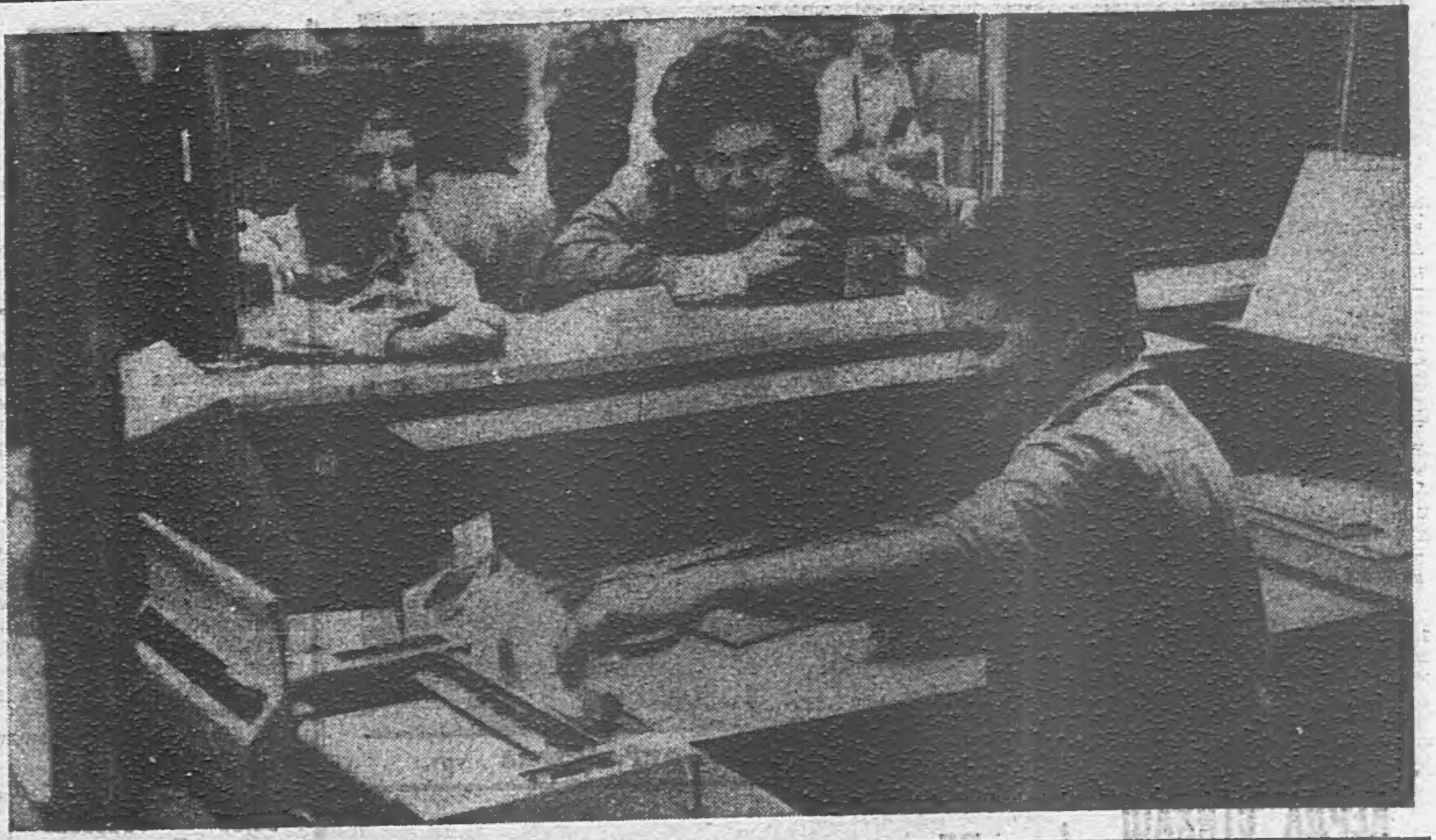

ХЬИНАРЕ КЪАХЬЕГ

«Грознефть» яхача грозненски газ йоаккхача производственни объединене заводо шийтталагIа пятилетка чакхйоалача шера керттерча технико - экономически хьокхамех 9 бетта йола план кхоачашъяьй.

Нийс бетта хьа а яь планал тIехь халкъа боахама цар дIаяхьийта продукции 900 эзар сома маьха совгIа я. Цул совгIа, 10000 эзар тоннал дукхагIа газах даьккха бензин 11,800 тонн сжиженни газ 3900 тонн этан. иштта кхыяраш а.

Механизаце средстваш, технологически производственни процессашта автоматизаци ярах, къахьегама хьалаш тоадарах, дисциплина чIоагIъярах къахьегама овсарле планал совгIа 11,5 процентал лакхъеннай.

Цунца цхьана дизза кхоачашдаьд потребителашта шоай продукци дIаяхьийтара дола дехкхараш а.

Рузкъан хьурмат дара четах: материальнии, бийдалеи, топливно - энергетически ресурсех, топливни продукцех доаца декхараш тIех кхоачашдарах арахецаш йолча продукце мах лохбенаб 3,2 процент, хIаьта цу гIулакхах хьахинна пайда 800 эзар совгIа сом да.

Яхьашка хьалхашка латтар ремонтно - механически коллектив я, инженер-механик Маршалкин Михаил Георгиевич кулгалхо а волаш. Иштта яхье хьадхалаттарий мугIарашка ба: слесараш Инхаджиев Ахьмад, Шамсудов Салман, Теркулов Хьасан; токарь Назарнова Тамара; сварщик Коржов Анатолий, иштта кхыбараш а.

Г. Е. ЛУКЬЯНОВ,
штате воаца корр.

ДIааьлча тешаргдац шо: сурта тIа шоана гуш вола Бакаев Хьаммурда Махьмад-Сали мо вола специалист из цхьаь мара вац еррига Наьсарен районе. Счетно-вычислительни техника инженер ва из. Электронни, гидравлически еррига оборудовани «ладувгIаш» я цун творчески хьаькъалта а кулгашка а.

Цо болх беча укхазарча ГI. Ахриева цIерагIча «Электроинструмент» яхача завода укх тIеххьарча шераш ка хьамелйоагIа эламига а йоккха а чоалхане керда оборудовани. техника цун кулгех чакхйоал: юкъарчоа наладка а йий дIайолайойлийташ а, цул тIехьагIа ехача тоаеш а.

Тхьо совгIа шу да Махьмад-Сале цу заводе болх бу. Цу вай ювцача специальностех Ставропольски техникум а яьккха вера из цу заводе. Ше хьавоаггIаше а дIа миштта йолаялийта еза ца ховш цхьацца болча «цIагIа Iаьмача» мастераша харцахьа а бакъахьа а кулгаш дийтта йохаяь лаьттача оборудоване бIарчча чоалх «дийнийр» цо. Из декхар кхоачашде декхарийла йолча службана низ дIакхачарца цу гIулдакхага, вешта аьлча, ремонтно - механически цеха.

Бакъда, Махьмад-Сали цу цеха кулгалде хьожавича, тоадаладоладелар завода гIулакхаш. ХIана аьлча, хьалхагIа ше цхьаь валла везаш хулар цун оборудовани тоаеш. Цеха начальник вахача таро хилар цун ший знанеш а опыт а кхычарна дIахьеха, практически дIаIомае. ХIанз цу цехе къахьегача кховзткъа сага юкъе дукха ба начальника новкъостал ца эшаш (цхьа геттара технически кIоарга знанеш эшаш из еце) оборудовани шоаш тоамогаргдола практикаш.

— Тха саготде ца дезаш, дог лаза ца дезаш я из цех Махьмад-Сали хьатIавечахьа, — аьлар завода директора Х. Тамасханова. — Сона дагадоагIа хIара «планерке» воча оагIора мара из ца ювцаш хинна ханаш.

Вай IотIатохаргда: из хьатIавечахьа цхьа бутт, цхьа квартал, шу дIададахадац цу цеха коллективо ший производственни планаш - декхараш кхоачаш ца деш, аьнна.

Иштта кулгалхо - специалист ва-их Бакаев Махьмад-Сали.

М. КАРАЕВ.

ДОЗАНАЛ ДЕХЬА

ИРАКА ЭСКАР—ТАХАН

Состава дукхалгеи герзаца Iалашдаь хиларген диллача ирака эскар дунеи тIа чIоагIагIчарех цаI да. Цун салтийн самолеташи шозза дукхагIа я Францечул. Танкаш Франце эскаречул диазза дукххагIа я. Иранаца ше тIом баьча 8 шера Ирака шийна дикка Iалашдаьд советскии французскии герз. Эзарга дIакхоаччаш вай ханара танкаш я Багдадага. Царна юкъе дикагIъяраш я советски Т-62. Цар экипажаш дика Iомаяь я. Цхьабакъда, Ирана духьаларча тIем тIа танкаш кхы Iа яха дукха латацар тIа: из дувзаденнадар е танкаш тIалатара аре шаьра ца хиларца е иранцашка танкашта духьала лата герз хиларца.

Цхьацца халонаш я иракски авиаце, советскии французскии вай ханара самолеташ йоллаше. Цкъа-лета, тоъац пилоташ. ШозлагI-лета, летчикий опыт а яц. сигалара тIемаш леладе, хIана аьлча, Иранаца тIом беш духхьал бомбащ чукхувсар мара кхы хIама деш яцар авнаци.

Салтий мугIарашка таханарча дийнахьа цхьан миллионал совгIа саг ва цхьабакъда, царех ахаш мара тIема нийча-м бац. ДукхагIча даькъе уж ба ирано-иракски тIема школа чакхъяьккха салтийи командираш. Царна тIема говзал Iомаеш хиннача французски инструктораша иштта йоах царех: «Пилоташ, дукхагIча даькъе, добровольцаш а ба, шоай гIулакх дика ховш а ба. Танкисташи артиллеристаши белгалба майралцех моллагIа хало ла магарцен. Командирех лаьца аьлча, цар хIанзлехьа хайтад инициатива гойта а, вIалла дагайоаца тактически маневраш е а шоашта ховлга, лоацца аьлча, шоаш дика тIемахой болга».

Цу еррига тIема машина хьалхашка тахан дукха халонаш латт дунеи халкъаша Багдада генахьа яь экономически блокада бахьан долаш. ХIаьта, дунеи паччахьалкхенаша кхы а чIоагIъе лаьрхIад из эмбарго. Иракски президента денгарадента халагIа да ший эскара низ лох ца болийташ лакха лоаттабе. ДIахо йодача хана, хетаргахьа, Ирака тоъаргьяц боеприпасаши ший герзашта эша запасной оатхалаши. Персидски залива зонера из дов геттара хала хила мегаш да президента Саддам Хусейна.

(ТАСС).

***

ЧАХКИЕВ Юсуп

СТАЛИНСКИ ЖОЖАГIАТЕ

(1990 шера 8 сентябре «Сердало» газета тIа арадаьнначох дIаходода сталински хана лаьцаваьллачун дневника тIера).

«Тха лагерь керда юллаш яр. Дикка ха яьккхар оаха, хьалхагIа цига доаладаьраша лагера коа баракаш хьалъеш. Тхо дIанхаьчача хана лагерь йиллача йIаьха ши барак мара яцар. Уж а хетаргахьа хьалха склаваш чухинна хила мегаш яр. ТIехьагIа хьалйин массехк керда барак. Хулаш-хулаш йоккха хилар тха лагерь, нах а цунга хьежжа дукхагIа хIаIайо.

Со нийсвеннача лагерашта юкъе сатийнагIа яр из. Цига хоалуш бацар «вораши», «сукаши» оалаш хинна лийца нах. Царех цаIаш нийсбеннача цIаккха хилацар сатийна.

Аз хьалха хьоадаь махиллара, дикка дукха вайнах (нохчийи гIалгIайи нийсделар тхо цу лагере. Казахстанерча набахтенашка, лагерашка, цигара Норильске кхаччалца йолча йIаьхача этапе доаладеш Iазап текха тхо хIанз нийсденнача лагере кIеаиг - дукха аттача даьнна дале а, дегI меттаоттагьна дар. Цудухьа балха ди чакхдаьлча вижа елла дог доагIар. ХIаьта цу лагере кхачалехьа цхьаккха мотт, гIайба, юврагIа боацаш, улгаш тIа керчаш хиннача тхона къаьстта безаме бар йIайхача барака чура мотт.

Лагера коа ца воалаш ца ваьлча аравала безам боагIаргболаш дацар: геттара шийла яр. Цкъаза шовзткъа градусал тIех шелал а этте, балхара хьадоахар тхо. Шелал йоккха оттар, лаь дуIа лал доалар заполярии дин бийсей къастача хана. Ди е бийса цкъа чIоагIъелча-м иштта шийла хилацар е мух селлара боккха хьакхацар.

Хьалхара Iа дIадахар тха коа баракаш хьалъеш, цу юкъе дерригаш а вIаши гаргагIа дайзар, массехк саг цхьа барака чу гуллуш вIашагIдеттадала даьлар. Иштта гулделча оаха вIаши дувцаш хиннар дукхагIча даькъе дIадолалора теха ха, фу бахьан лаьцав, мел ха я чувоалла йисар дувцара тIагIолла. ДукхагIбола вайнах а кхыча къамех бараш а лийца, ха теха бар цхьацца дуаш дола, кхатула хIама лочкъдаь, вешта аьлча кIалбисарах къоал даь. Бакъда, цхьабараш-м бар тикашкара хIамаш яхьарах нах боабарах, кхыдола зуламаш дарах чубоахкаш а...

Дийтта шу даьнна мара вацар пхи шу суд яь хинна Абуев Назир. КIа цIендещ дийнахьа болх баь чувоагIаш че делла хIа дахьаш воагIача лаьцавар из. Хаина эIамига вале а, тенна вар из.

Тика йохаяь хIамаш лочкъаяь лаьца бархI шу ха теха вар Жабраил. Цун тайпанцIи дагаягIац сона. Вайнах мехках боахача хана Товзан - Юхе баьхача нахах вар из. Иштта тайп-тайпара ханаш теха нах дар тхо...

Шин беттал совгIа йолча хана йIаьхлуш лаьтта заполярни бийса чакхъяьлар. Сика дIаьхлора — ди. Тхо гIишлош хьалъергйолча зоне аракхуьла доладир. Из зона тха лагера юххе дукъ тIа яр, тха лагерь цун босагIа уллар.

Цу дукъ тIа лоа сацацар, из массе а хана дерзаш хулар. Цу тIа хьалъергйолча гIишлошта лаьтта шаьрде, лардаш йохка сангараш яха, кIоагаш даха доладелар тхо. ТIо а увш лаьтта дар из. Бакъда, тIо дукхагIболча лаьтта ахка аттагIа дар, хIана аьлча цигара гIорадаь лаьтта вабаца а е киркаца а доаккхалуш дацар. Цудухьа перфораторца Iургаш а доахаш амманитаца лелхийташ мара оахнацар.

Из каторжни болх бар: ваба е кирка етташ шаьрде, нийсде дезар кIоагаш, сангараш, хьадаьккха лаьтта болчакхаца е тачкаца дIакхахьа дезар.

ИттегIа сахьата хадданза шийлача аьра хинна, хала болх баь, кIаьдвале бараке чувеча, дегI хьоаде ца могаш дIавужар сарахьа хIама диачул тIехьагIа. ХIаьта фу дар дийнахьа сарралца дуаш хиннар: Iуйрийна ши бIаь грамм Iаьржа маьхки баландеи (вай деш оалар). делкъийга маьхк а йоацаш ах литр баланда, сарахьа юха а баланда, кхо бIаь грамм Iаьржа маьхк.

Укхаза белгалдаккха доагIа: бригадана сарахьа массехк порци маьхк лора пхи бIаь грамм йолаш, иштта дола доккхий порцеш бригадира шийна хетачарна лора, баьча балхага хьежжа доацаш. ФуннагIа дале а латкъа моттиг яцар.

Оаха болх беш хиннача зонера дIахьежача хIама ца эшшаш еррига Норильск гуш яр. Из город улла къух алхха малхбузерча оагIонгахьара дIанийнхача лоамашеи довкъашеи чудерзадаь дар. Ширча Риме гладиатораш вIашагIлетабаь амфитеатр дагадохийтар цу боккхача кIоаг чу Iочухьежача.

Из-м да а дар доккха амфитеатр, хIаьта тхо—тхоай ханара гладиатораш. Бакъда, тхонеи римски гладиатораштеи юкъе башхало яр: гладиатораштабиззалца даа хIамеи лерттIа тIадувха барзкъеи луш хиннад, тхона из а вож а дацар.

Лата сцене доахаш хиннадеце а тIалаттача Iазапо дорхдаь тхоайла вIашагIлетар тхо. Саг айп воаккхаш а кхыметтел вувш а моттигаш хулар.

Из еррига че хьалийза ядар лагераш. Цу даькъаза кIоаг чу мел дола хIама хьадаьраш а кхы тIа хьадераш а лийца нах бар. ХIаьта вокха оагIорахьа хьежача тха дукъа кIал гIолла додар Норильский яха хий...

Норильске массанахьа хилацар шелал цхьатарра е мух а хьекхацар иштта мара, хIана аьлча из шаьра моттиг яцар. Цудухьа шелал массаза а тайп-тайпара хьакхайкайора. Шмидта лоам тIа йолаш я Норильска цхьа поселок) хулаш хинначунгара дIанийкхача тха лагере а болх беча зоне а массаза кхычахьарчул шийлагIа хулар. ХIаьта телогрейка Iояьккха эра леладургволаш йIайха цIаккха а мича хулар Норильске. Из-м тхо гIийла доландаь хийтта а хургдар.

Кхы цхьаькха башхало а яр: шахте е рудникe, иштта промышленни предприяте е цхьацца йола гIишлош хьалъяь яьннача сага михахи шелалахи хьулавала моттиг нийслора. Керда предприяти юллача, дукъ тIа йолча тха зоне боагIаше а Арктикера хьекха шийла мух тIакхоачац цхьайола гIишлош хьалъе йолаяллалца тхона хьуладола моттиг яцар. Цудухьа оаха йIаьххача хана балха халон а шелала а Iазап эзар.

Цкъаза лаь дуIа даьлча къаьстта халагIа хулар тхона. Дагтара лочкъайича а лоа цхьанкахьа гIо а юхь тIа кхоачар. Цу хана делхаш дола лоа маха санна ира дар. Цо хоада ца вой а лозавора. ХIаьта вешта делхаш хилча чоалпаш йоацаш пудра санна хулар из...

Хьалхарча заполярни лоацача аьхки (нагахьа санна иштта ала йиш яле), хьаштдале заполярии дийнахьа (кхаь бетта малх чу ца бузаш латт из) лаьттанцара балхаш чакх а даьха, хургйолча предприяте гIишлош хьалъе доладелар тхо. Тхоах хьахилар каменщикаш, плотникаш, бетонщикаш, кхыбола гIишлош ю специалисташ. ТIаккха кIезига аттагIа дар болх бе, мух баьтча хьулавала моттиг хулар. Цо мел гIойле йора ха йиш яц заполярье ще ца хиннача...

Со тхоай балха зоне йиллача бетон еча заводе балха хьожавир. Завода начальник вар Никулин Николай Михайлович. Из чIоагIа образованни саг вар. Из цкъа воалаваьвар 1937 шера лаьца а волаш.

Никулин СССР цхьан кхыча паччахьалкъене вахийта бехктокхамеча гIулакха тIара саг хиннав. Цигара цIа а хьийха, лаьцав из «халкъа моастагIа ва» аьнна. Шийна теха хинна итт шу ха текхачул тIехьагIа шоллагIа ха токхаш вар из. Хьалхара ха текха из воаллаше а хьалха а санна суде ца вугаш цунна хьакхайкаьяр кхы а теха итт шу ха.

Из дукха хIама ховш саг вар. Из цхьа хIама дувца волавелча, масала, цхьа художественни литература цхьа произведени ювцаш хилча, хеталора из цхьа воккха литератор ва аьнна. Иштта хулар из медицина, истори, изобразительни искуество, кхыдар дувца эттача а. Цхьа дийна энциклопеди санна саг вар Никулин.

Из геттара нийса ваха гIерташ саг вар. Цунгара дукха хIама Iомадергдар саго. Цхьанкха хIама дацар цун ший цхьа моттиг йоацаш. Цун дош массаза а диза хулар. Цхьан гIулакха лаьрхIа боацаш баьсса гIа боаккхаргбацар.

Тхогара бетон кхухьача машинашта бетон дIахецаш квитанцеш леладора оаха. Уж вIашагIтегар маьхаца тай а доахаш. Цкъа из маха айса билла е бегIа моттиг йицъенна хьайзар со. Николай Михайловича чIоагIа бехк баьккхар сох сона из моттиг йицъяларах.

— Ший хIама мичахьа йиллай ца ховш лехаш ха йоаяр шийна вахара еннача хана тIера ха цхьаккха даькъе а йоацаш дIаяккхар санна хIама да, — аьлар цо. Дукха дийцар сона по цу тIа гIолла. Бакълувра из. Дукха нах ба иштта зехьа ха йоаеш.

— Саг, — аьлар Никулина — ший вахара еррига ха шийна а наха а пайдане хургйолаш дIахьош хила веза, ханал дезагIа цхьаккха а хIама хила йиш яц сага. Из махулла дика лер юташ дIаяхьа хьажа веза саг.

Николай Михайловича цхьаккха хIама дицлой-хьоагI аьнна хеталора из къамаьл де эттача. Селлара дукха хIама дагадоагIар цунна.

— Эггара хьалха укх Норильске боалабаьрех ва со, — аьнна дувца волавелар Николай Михайлович. — 1937 шера тхо доаладеча хана Норильск-м сенна ювцаргьяр, из-м вIалла яцар, Дудинке а дацар дукха цIенош, ахкаех даь массехк пIа мара. Дудинкера гIаш Норильск юллача доаладир тхо. Саьрчи жIалеши доахкаш массехк соалоз яр шийца доккха ха а долаш. Цу соалозаш тIа дахьар тхона даа хIамеи бийса яккха наб ю галеши. Тхо дукха дацар. Цхьаккха викъ бацар Дудинкера Норильске бодаш билла. ХIанз-м узкокалейка а мабий цу шиннена юкъе. Цхьа кIира дарий а хац, ха яьккхар оаха Норильске дIа ца кхоачаш. Сиха доахкалацар. Лай тIа гIолла дIадохалацар.

Юххера а дIанхаьчаф тхо хIанзарча Шмидта цIерагIча лоам тIа. Бийса яр из, бутт а хьежаш, Сийрда яр, хIана аьлча массанахьа гуш дар лоа мара дацар. «Мишта кхаьчар укхаза, мишта ловргда ер» аьнна хетар. Кхо-диъ цIа дар цига ахкаех даь. Уж даьдаь ткъоалагIа шераш доладеннача хана денз тхо укхаза кхачалехьа ер моттиг тохкаш хиннача геологаша. Цар яьккха кIорм боаллача шахта цхьа шурф а яр.

ХIанз-м хала дац. БIаьчча город я Норильск. Дудинкера боагIаш машиннигъ ба. Цигара хьабоалабераш гIаш бахка безаш бац тхо санна. ХIаьта тхоах хийла вар аллийсар лаь тIа кхы гIоттаргвоацаш.

МассагIа къаьстар тхоах юххьанцарча шерашка укх ца йовзача шийлача жожагIата. Iаьржа лаь дуIа даьле, михо дIавихье, кхы гургвоацаш дIавоалар саг, муш лаьце мара лела йиш йоацаш хулар.

Тха яр эггара хьалхара лагерь яр укхаза. Оаха дIайолайир эггара хьалхара кIор боаккха шахта а. Норильск уллар тамаше дукха а тайп-тайпара а боккхача маьха хIамаш цхьан моттиге гулъенна кIоаг ба. Укхаза ба: кIор, дукха тайпа бос бола металлаш доахка руда, из лоаладеш цох дIатеха еза хIамаш. Цу тайппара, горнометаллургически комбинат йиллара эшаш долла хIама долаш дар, кхыметтел хий а. Лохе гIолла Iодода Норильски хий, укх кIоаг чу да Iамарч. Фу дар эшаш хиннар: наьи оборудованни.

Укх итт-шийтта шера хьалъяь я укх чу хIанз вайна Iочухьежача бIаргагуш мел йола зданеш, заводаш — аьлар Николай Михайловича, лохехьа кулг Iочу а лостадаь, из еррига мотт ще чулоацаш санна. — Вайна бIарга мел гуча моттиге мел яраш лагераш я, — аьнна дIахо доладир цо къамаьл, пхьа кIезига ха а яьккха — Дукха къаьстаб вайх укхаза вежарий. Дукха хьегаб мукъабовларга догдоахаш.

Норильск хIанз укх краеметтел вай мехка а, хьаштдале, хетаргахьа, дунеи тIа а йоккхагIчарех йола промышленни район я. ХIаьта укхазара дIакхухьача рузкъанга диллача-м эггара йIаьхийгIа яр я ала а мегаргда: укхаза дукха доаккх никель, цIаста, кхыдола боккхача маьхера а нагахьа мара доаца а металлаш.

Уж дерригаш а доах геттара дагегIча маьхагIа: вайна яа баландеи тIаьовка тIолхаши телаш.

Хьо эIамига ва. Хьо а хьо санна бараш а оаха кийчъьча фусаме кхаьчад шо. Шоана иштта хала дац, Норильск нах баха моттиг а хинна дIаоттай. мадарра аьлча-м лийца дукха нах бола моттиг я, хьакимашкареи уж лорабеш царна ха деш долча эскаргареи дIанийнхача.

Iочухьежача вайна бIарга мел гуш йола из еррига моттиг лагераши лийцача наха болх беш йола зонаши я. цу дIа дагIача массехк вIаштIардIаьча цIеношкарея Iоврча — юха а вийрза ТЭЦ уллача оагIорахьа кулг дIахьекар цо, — цIеношкареи дIанийнхача

Шахташка, рудникашка, заводашка, фабрикашка, гIишлош еча эггара халагIдола балхаш дераш лийца нах ба укхаза

Хьо эIамига саг ва, — юха а уж дешаш аьлар Николай Михайловича, — Ловрала веза вича, тешача нахах дIа ца кхеташ. Укхаза атта талх нах, къаьстта кагий нах. Лийцача наьха тайп-тайпара тоабаш я. Уж вIашагIлет, цкъаза нах а боабеш. Со цIаккха а хиннавац пхьанна а тоабах дIанхийтта, се цIаккха мукъаваргвий ховш воаццаше а. Хьо-м хьайна теха ха яьккха ваьлча мукъа а ваьнна цIагIоргва. Хьога хьежаш хург мабий хьа нах.

Норильскаха дувца хIамаш геттара дукха да. Уж дийца цхьа саг варгвац. Норильск ший тайпара бола кIоаг ба доаккхача рузкъангей адамий кхелагеи диллача, цкъа укхаза хиннача кхы цIаккха биццург а боацаш. ТIехьагIа кхы а дувцаргда вай. къамаьл сацийтар цо».

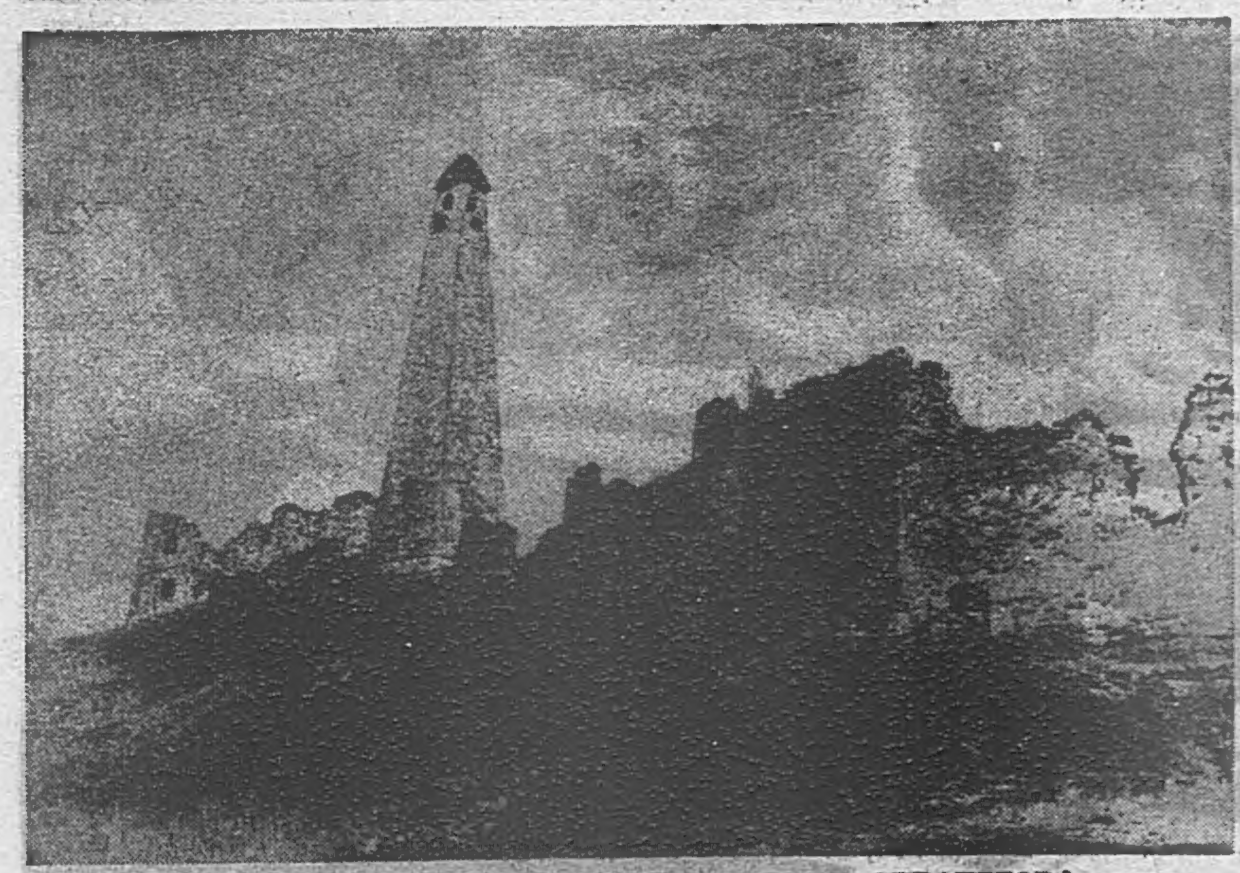

ДIАЯХАЧА ЗАМАН ТЕШАШ. Т. АЙРАПЕТОВА сурт.

КЕРДА СТИХАШ

КУРКИЕВА Совдат

ДАЬКЪАЛА ХИЙЛА АВТОНОМИ

Даькъала хийла сийна сигле
Даькъала хилба дошо малх,
Даькъала хийла Нохч-ГIалгIайче,
Дегаш дика дола нах.
Даькъала хилда лакха лоамаш,
Даькъала хийла ДаьгIасте,
Даькъала хийла автономи,
Доацаш адам гIайгIане.
Даькъала хийла къамий цхьоагIо,
Даькъала хилба Нана-Мохк
Даькъала хийла адамий чIоагIо,
Лаьтта доацаш цхьаккха дохк.
Даькъала хилба вай уж кIантий
Царца цхьана мехкарий
Лаьтта боацаш цхьаккха бала,
Лаьтта доацаш цхьаккха цIий.
Даькъала хилба гIалгIай ноаной,
Кхы цул дикагI хIама дий?
Даькъала хилба вай уж къоаной,
Цар ма довлда цIаккха сий!
Тахан лов сона дег тIара ала,
Даькъала хийла гIалгIайче!
Лаьтта боацаш цхьаккха бала,
Дахаш адам машаре.

БЕРАШ, АЛАЛ ШОАНА КХЫ ФУ ЭШ?

Ва тха бераш, хетт аз шуга?
Малий нана? Малав да?
Дехий оаш царгара пурам
Доале новкъа, долхе гIаш?
Халонашта хьалха этта,
Шоай уж бераш балех лорадеш,
Дан нанеш ма дий чIоагIа латтар,
Алал, тIаккха, шоана кхы фу эш?
ЗIамига долаш хIама хилар кхераш,
Доаккха хилча даим йоакхо еш.
Лораду цар що, хьамсара бераш,
Алал, тIаккха, шоана кхы фу эш?
Бераш, юха а хетт аз шуга,
Малий нана, малав да?
Малав кхебер, керда хьувкъам?
Хьалхкхедераш ялат—кIа?
Уж ба хьинар дела ноаной,
Данал дола къонахий.
Цар вай даим сий де доагIа,
Бераш, шоана ховш из дий?
ТIехьара а дех аз шугара бераш,
Лорабелаш ноаной, лорабелаш дай.
ТIа-тIа царна дукхагI тоамаш лехаш,
Лорабелаш оаш дай — ноаной шоай.

Халкъа кхоллам

Эсала е ийрча дола гIулакхаш, наха юкъе товш доаца хIамаш бегдоахача кицаша нийса бола нравственни никъ хьехарал совгIа, массайолча оагIорахьара цIецвала, гIозвала, дикагIа хила тIахьех саг. ДукхагIча даькъе, цIейхаштта къамаьл дерах а барт беттарах а пайда па хулаш моттигаш нийслуча, бегваьккхача аттагIа тоалу саг. гIалатваьяначара юха а вийозе, нийсача новкъа отт.

ХIаьта, вайнахьа халкъа белам, халкъа бегаш кхыча халкъий бегашта, белама юкъе а белгалла ба. Сага Iоткъам хургбоацаш, цун дега чов хургйоацаш бегаш бехов вайнаха. Бакъда, эхь-м хетийт сага цу тайпарча бегаша а беламо а.

Малав эхь хетаргдоацаш, «Вир бада тIа яьккха санна хала да хьо кхетаве» — шийга аьлча?

Сагах йоахка во оамалаш дIаяхара тIадерзадаь да уж кицаш. Товш йоаца юкъмоттигаш бегйоахача кицашта юххе латт бакъахьара гIулакхаш, дика оамалаш хьахьокхаш дола кицаш. Бегаша, беламо даьр хьехамша дIачIоагIду цар. Укхаза вайна гучадоал цхьан лостамагIа долча кицаша дIадоладаьр воккха лостамагIа долча кицаша чакхдоаккхаш хилар. Масала: «тIадоацар дувцар шийна тIадар дувца ма вахалва», «Шийна шин кепилгал даь гIулакх ца довзача» сага ши кепиг мах бац».

ГIалгIай кицашта юкъе дукха да фаьлгех, иллеех, кIоанолгех, халкъа дувцарех хьадаьннараш. Мальсагов Оарцхой Ахьмада цу гIулакха тешал деш довладу «Борз, борз яхаш беннаб тха мел байнарац» яха кица. Из кица кхетаде хала хургда ер фаьлг — кIоанолг ца довзачоа:

«Делда додача цогалах сесаго «борз я из» яьхад. «Ай, борз мичай из, цогал ма дий из», — маро аьлча, сесаг юха а ше яхачун тIера яла тугаш хиннаяц: «Из борз я Iа ца оале, лергъя со», «Яла мукъа я хьо» — аьннад мара. Елча санна Iойнжай сесаг.

Из дIайолла нах баьхкаб. Сесаго, каша Iочуйиллача, борд — бордагIа «борз-борз» яьхад.

«Айя, яла мича еннай ер», наха аьлча — «IотIахьаккха йост, — аьннад мара, — «Борз—борз» яхаш байнаб тха мел байнараш».

Цхьадолча гIалгIай кицашка гIолла къаман истори тахка йиш я. Цу тайпарча кицай масал а белталдаькхад Мальсагов Оарцхой Ахьмада: «Волла кашеч ваха гIален дале, саг яла мегаргъя». Гучча да из кица кхелла ха — гIалгIай гIалашка баьха ха хилар. Цу заман чухь хIара тайпан вIови (тIема гIала) фусама гIолен, маьлха кашеч хиннад. ГIалаш йотталехь а маьлха каша дотташ баьхаб гIалгIай.

«Нагахьа санна, гIала а каша а доацаш вале, из саг тайпа эсал долаш, къе лаьрхIав, цунга йоI яхийта ловш хиннабац хьалдараш. Дукхьал цу цхьан кицо хьахьокх вайнах массехк бIаь шу хьалха дене классови бекъабенна хиналга», — язду Мальсагов Ахьмада.

КIоаргагIа мел тохк дукхагIа духдувл цар хьаькъале хьасташ.

Цхьадола гIалгIай кицаш «фу де йиш я — фу де йиш яц» яхача боарамах оттадаь да. Масала: «Лаца ма лаца даь модж. лаьцача дIа а ма хеца», «Чехкачох ма кхера, кIаьдачох ма теша», «Са дезе — гош хьоабе». Дезала вахарах даьха кицаш а да къаьстта классификаци е мегаргдолаш: «бIехал кхийраб саг йоалаьча саго ше муш хийтта бахьар», «Воща воаца воша нах гIийла бIарахьийкав», «ВоI воаца да пхьегIа тIа гIийла лаьттав», «Уст бийнача уха найц санна», кхы дIахо а.

Къаьстта гулде йиш йолаш да Iаламах лаьца кицаш, динах лаьца кицаш. КIезига дац гIалгIай кицашта юкъе оакхаех, хьайбаех лаьцараш а. Царех цхьаларащ доаладеægда вай: «Аьрзе бIенара аьшка хьаж йоагIа», «Аьхки бIехало кхераваьр Iай коасах кхийрав», «Барг пигIача бертий ордиигал бартбола цискаш котдаьннад», «Говрах лата ца вихьар нуврах лийтав», «Ницбола хьакхо наькъа юккъера баьккхаб бIа», «Циска гургал олла бела аьнна дахкий вIашагIкхийттад, из дIаолла цхьаккхе а бихьабац», «Шийна лостае йоаца цIог ремана лестаьй», «Говро даьр истаро диад».

Цхьадолча гIалгIай кицаш хьахиннад яздархой кхолламаш тIара. Масала, массанена довзаш дола кица «Сигала морх йоацаш догIа делхаргдац, дег тIа бала боацаш бIарг белхаргбац»». Беков Тембота стихотворене тIара хьанийцад халкъо. Чахкиев Капитона поэтически мугIарех а хиннад кица: «Шуча — мохча, захал — махал дикагI беций наьха вахал». Яндиев Джамалдина мугIараш а кица санна тIайийцад халкъо: «Гаьнара доагIа аьнна цIена хилац хий, кораш хьийхкаб аьнна далац сага сий». Халкъо кица а даь цун мугIараш тIа эцар — чIоагIа сийле йолаш да моллагIча а яздархочоа.

(Укх хьакъехьа кицаш кепатохаргда тIайоагIача номер тIа).

Редактор
Х. Э. АУШЕВА.

ТЕЛЕПРОГРАММА

13 ОКТЯБРЬ
ШОАТТА
I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — Дунена халкъий кхоллам.
9.00 — Мамаи, папаи, сои. 6-шерага 7 беттага кхачалца йолча хана бер дегIа — доаладараи кхетадараи.
9.30 — «Живи, Земля!» Экологически программа.
10.30 — Режиссера Б. Кимягорова фильмаш «Хасан — Арбакеш».
12.05 — Москвера «Маланка» яха ансамбла, Некрасовски станицера фольклорни ансамбла выступленеш.
12.20 — СССР-а ГАИ управлене керттера начальника В. А. Коряковцева выступленеш.
12.50 — «Бурда моден» хьахьокх»...
13.20 — «Партнер». Коммерчески вестник.
13.50 — «Охранная грамота яха Россе халкъа промыслаш.
14.20 — «Под знаком Пи». Iилма-йовзаш йола программа оагIонаш.
15.20 — Московски Академически — хореографически дешархой концерт.
16.45 — «Великий укротитель». Берий — фильм.
18.00 — Халкъашта юкъера панорама.
18.45 — Мультфильм.
18.55 — Россе парламентски вестник.
19.10 — «Вокруг смеха».
21.00 — Ха.
21.40 — Шахматех ловзарах йола дунена чемпионат.
21.55 — Зрителий дехарех. «Визит дамы» яха художественни фильма хьалхарен 2-гIеи сереш.
00.10 — ТСН.
00.25 — «Рок вокруг Европы» яха Роттердамера концерт.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.20 — «Петрушка» яха мультфильм.
8.30 — Зухра Шарифуллина дIалокх.
8.55 — «Земля тревоги нашей». «Волги дно золотое» яха документальни фильмаш.
9.25 — Эрсий къамаьл.
9.55 — Коллаж.
10.00 — «Содружество» яха видеоканал.
18.00 — Передачай программа.
18.02 — Наурски района ди.
19.00 — Футбол. СССР-а чемпионат. ЦСКА — «Металлист» 2-гIа тайм.
19.50 — «Хранитель книжной старины» яха документальни фильм.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун бераш! Наводнение в буфет» яха мультфильма хьалхара дакъа.
20.20 — «Дена мугIараш» («Звучащие строки» Литературно - музыкальни композици (гIалгIай меттала).
20.55 — Музыкальни открытка.
21.00 — Ха.
21.40 — РСФСР-а Лакхехьарча Совета сессе дневник.
22.40 — Х. Иглесиас (Испания) дIалокх.
00.55 — «Страх» яха художественни фильма бийсанара сеанс.

14 ОКТЯБРЬ
КIИРАНДИ
I ПРОГРАММА

8.00 — Массанена йола спорт.
8.15 — Ритмически гимнастика.
8.45 — «Спортлото». Тираж.
9.00 — «С утра пораньше».
10.00 — Даьхен гIулакх деш.
11.00 — «Реклама-90» яха Iуйрийнарча сакъердаме программа йолча.
11.30 — «Вокруг света». Альманах.
12.30 — Могаш хилар.
13.15 — Дунен тIара фаьлгашеи, хиннарашеи. «Приключения Домовенка» яха мультфильм.
14.25 — «Земля — наш общий дом». Фотоконкурс.
14.30 — Массанена йола педагогика.
15.30 — «Олимпийский» хьех. «АРСо». Цига дакъа лоацаш ба: А. Серов, А. Глызин, К. Кельми, И. Николаев иштта кхыбараш а.
16.15 — «Сельский час». Панорама.
17.30 — «Марафон-15».
19.00 — КIийрандийнахьара кинозал. «Калле и Бука» яха мультфильм.
19.25 — Духхьалхара ЦТ экрана тIа хьахьокх. «Невооруженным взглядом» (США) яха художественни фильм.
21.00 — Ха.
21.40 — Чоалханерчеи массехана долчохеи.
21.55 — П. И. Чайковский. 100 романсов».
22.10 — «Маппет-шоу» яха дуккха сереш йола теникий фильма-концерта премьера 3-гIеи, 4-гIеи сереш.
23.00 — Футбольни обозрени.
23.30 — «Квота для Жанны д'Арк». Халкъашта юкъера Гамбург — Москва яхача театральни Фестивалех.

II ПРОГРАММА

8.00 — ЗарядкагIа дIаотта!
8.20 — Мультфильмаш.
8.45 — Союзни республика кинопублицистика. «Заложники» яха документальни фильма премьера.
9.35 — СССР-а Гостелерадио Академическа оркестра эрсий халкъа инструментальни концерт.
10.05 — «Мир, в котором мы живем». Режиссер Ю. Беляинкина «Рерих» яха фильм,
11.15 — «Советская Россия». Видеоканал.
13.45 — Юхахьахьекх шун дехарегIа. «Писатель Валентин Пикуль». (1986 ш.).
14.40 — Коллаж.
14.45 — «Миргород и его обитатели» яха Н. В. Гоголя произведене экранизаце хьалхарен 2-гIеи сереш.
18.00 — Передачай программа.
18.05 — «Природа — дар бесценный» яха телефильм.
18.25 — «Халкъа кхоллам» (Народное творчество) (нохчий меттала).
19.00 — Шалински района ди.
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Наводнение в буфете» 2-гIа дакъа.
20.15 — «А в горе мой голос слышен».
21.00 — Ха.
21.40 — Говрашцара спорт. «Пардубицкий стипльчез» Чехословакера передача.
22.45 — Иллюзион. «Иван Мозжухин и другие». (Русзарубежье).

15 ОКТЯБРЬ
ОРШОТ
I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Визит к минотавру». Пхи сери йола художественни фильм. 1-гIа сери.
9.50 — Футбольни обозрени.
10.20 — «Сказка сказывается». Мультфильм.
10.40 — Генадий Гладков. Фильм-концерт.
11.30 — «Под знаком «Пи». Iилма - популярни программа оагIонашка гIолла.
12.30 — Ха.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Наурыз». Алма-Атера передача.
16.05 — Документальни фильмаш. «Карлис Себрис». «Сибирь на экране».
16.45 — Берий сахьат. (Французски меттал урок а йолаш).
17.45 — Вайн экономикеи. Базара законех.
18.30 — Ха.
19.00 — «Колючий Ежик». Документальни фильм.
19.30 — Актуальни интервью.
19.40 — Поэзе минуташ.
19.45 — «Визит к минотавру». Пхи сери йола художественни фильм. 1-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — «Коллаж».
21.45 — «Дунен опера седкъий». Иллеш доах Н. Троицкаяси Д. Хворостовскеи.
23.50 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15, 11.05 — «Реликтовая чайка». Iилма - популярни фильм.
8.40, 9.45 — Природоведени. 2 класс. Гурахьара оалхазараш.
9.00 — Эрудиташта йола разминка.
10.05 — Итальянски мотт.
10.35, 11.35 — Литература. 11-гIа класс. М. Горький. «На дне».
12.05 — «Человек на все время». Тайна Лафаиета».
13.30 — Документальни фильм. «Отречение от иллюзий». «СЭВ-е этта чоалхане хьал».
13.45 — Илли оал А. В. Свешникова цIерагIча Московски хоровой училища маIача наьха хоро.
14.35 — «Комендант Пушкин». ШозлагIа хьокхача телефильма сеанс.
17.15 — Передачай программа.
7.20 — «Насиба». Фильм-концерт.
18.00 — «ВIавшаий дагадоалий вай». (Давайте посоветуемся) (нохчи мотт).
18.40 — Объявленешеи, рекламеи.
18.45 — ИПП.
19.45 — Хоккей. СССР чемпионат. ЦСКА—«Крылья Советов». В. И. Ленина цIерагIча керттерча стадиона зIамагIа йолча спортивни аренера передача. Перерыве — (20.00) — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «На выставке».
21.40 — СССР Лакхехьарча Совета сессе.
22.40 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе дневник.
23.40 — «Лето было только день». Телевизионни фильм. 2-гIа сери.

16 ОКТЯБРЬ
ШИНАРА
I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Визит к минотавру». Художественни фильм. 2-гIа сери.
9.45 — Мультфильмаш: «Беда», «Белый верблюжонок».
10.20 — Сакъердамий старташ.
11.05 — «Мы говорим по русски». Документальни фильм.
11.25 — Берий сахьат. (Французски меттал урок а йолаш).
12.25 — «Коллаж».
12.30 — Ха.
13.00 — Шахматех йолча дунен чемпионатера.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Вызываем кинолога с собакой: Документальни фильм.
16.15 — «Встреча с «Машей». Концерт-очерк.
16.45 — «Легенда о Григе». Мультфильм.
17.00 — «Здравствуй музыка».
18.00 — «Телеэхо». Журнал.
18.30 — Ха.
19.00 — «Наше наследие». 30-ча шерашкара живопись. Третьяковске галерея выставках.
19.35 — Россе парламентски вестник.
19.50 — «Визит к минотавру». Художественни фильм. 2-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — Шахматех йолча дунен чемпионатера.
21.55 — «Фантазия Елены Пелевиной и многое другое». «Музей на делегатской» яхача циклера.
22.30 — «Слово». Литературно-художественни программа.
00.30 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15, 9.25 — «Красавчик Джек». Iилма - популярни фильм.
8.35, 9.45 — Вайна гонахьара дуне.
8.55 — Французски мотт. (Дешара 1-гIа шу).
10.35, 11.35 — Географи. 7-гIа класс.
11.05 — Вай беш.
12.05 — «Лето было только день». Художественни фильм.
13.20 — «Любовь моя, казачья песня».
13.35 — Ритмически гимнастика.
14.05 — «Люди на болоте». Полесская хроника. ШозлагIа хьокхача телефильма сеанс. «На росстанях». Барх сери йола художественни фильм. ЦхьоалагIа сери.
17.10 — Передачай программа.
17.15 — «Мать или мачеха». Телефильм.
17.45 — «Ринга тIа профессионалаш. Коментарию тренера Джабраилов Хамзата.
18.15 — «В экономике с компалом».
18.40 — Объявленеш, реклама.
18.45 — ИПП.
19.25 — Хоккей. СССР чемпионат. «Динамо» (Москва) — «Спартак».
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Волшебная аптека».
21.40 — СССР Лакхехьарча Совета сессе.
22.40 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе дневник.
23.40 — «Аревик». Художественни фильм. 1-гIа сери.

17 ОКТЯБРЬ
КХАЬРА
I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.30 — «Визит к минотавру». Художественни фильм. 3-гIа сери.
9.45 — «Аленушка и солдат». Мультфильм.
10.05 — «Слово». Литературно - художественная программа.
12.05 — «Это было... было...».
12.30 — Ха.
15.30 — ТСН.
15.45 — Документальни фильм. «Открытие».
16.05 — Музыкальни ганз.
16.45 — Берашта дола короткометражни фильмаш: «Лицо в полоску». «Огонь в глубине дерева».
17.30 — Берий сахьат. (Английски меттала урок а йолаш).
18.30 — Ха.
19.00 — «Размышление о педагогике». Меня Александр хетая.
19.30 — Актуальни интервью.
19.40 — «Визит к минотавру». Художественни фильм.
21.00 — Ха.
21.40 — «Коллаж».
21.45 — «Споемте, друзья».
23.45 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «В страну вулканов да зеленым голубем». Документальни фильм.
8.35, 9.35 — Информатикеи лоархаш йолча техникеи лардаш. Вычислене алгоритмаш.
9.05 — Немецкий мотт. (Дешара 1-гIа шу).
10.05 — Немецкий мотт. (Дешара 2-гIа шу).
10.35, 11.35 — Биологи. 6-гIа класс. БаьцовгIашн вайн.
11.05 — «Бурда моден» предлагает.
12.05 — «Арефик». Художественни фильм. 1-гIа сери.
13.10 — «Шапенпана». Фильм-балет.
13.40 — Документальни фильмаш: «Исцеление радостью». «Карпатские мотивы».
14.20 — «Люди на болоте». «Полесская хроника». ШозлагIа хьокхача телефильма сеанс «Зной». 2-гIа сери.
16.35 — Передачай программа.
16.40 — «Шалже вIашахкхетар» (нохч. мотт.). (Встреча в селе Шалажи).
17.10 — ИПП.
17.50 — Киножурнал.
18.00 — «Халкъа цIерах а, цун духьа а» (нохч. мотт.). «Во имя и от имени народа. Телефонаца хаттар де а йиш йолаш духхьала ю передача.
19.00 — Футбол. Кагирхой командашта юкъера Европа чемпионат. Финал СССР сборник — Югославе сборни. Перерыве (19.45). Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Волшебная аптека». ШоллагIа дакъа.
20.50 — «Коллаж».
20.55 — СССР Лакхехьарча Совета сессе.
22.10 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе дневник.
23.10 — «Аревик». Художественни фильм. ШоллагIа сери.
00.15 — «О запретном». Институт человека» яхача циклера. КхоалагIа передача.

18 ОКТЯБРЬ
ЕРА
I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Визит к минотавру». Художественни фильм. 4-гIа сери.
9.45 — «Песенька мышонка». Мультфильм.
9.55 — «Размышление о педагогике». Меня Александра хетая.
10.25 — Дунен гонахьа. Альманах.
11.25 — Берий сахьат. (Английски мотт а хьехаш).
12.25 — «Коллаж».
12.30 — Ха.
13.00 — Шахматех йолча дунен чемпионатера.
15.30 — ТСН.
15.45 — Берашта дола фильм: Медиум Сатнела или загадка волшебного ящика». Германера телевидени, 1987 ш.
16.15 — В. Моцарт. Оркестраца йолча скрипка концерт ля мажор.
16.45 — «День на исходе тепла». Документальни фильм. Российски юртий кхел.
17.15 — Мультфильмаш: «Остров капитанов ЦхьоалагIеи шоллагIеи фильмаш».
17.45 — Iилма вестник.
18.30 — Ха.
19.00 — 16 шу даланзеи боаккхагIеи.
19.45 — Поэзе минуташ.
19.50 — «Визит к минотавру». Художественни фильм. 4-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — Шахматах йолча дунен чемпионатера.
21.55 — МВД сводкех.
22.05 — «Искушение» яхача музыкальни видеофильма премьера.
23.25 — ЛагIаж. Художественно - публицистическа программа.
00.40 — ТСН.

II ПРОГРАММА

17.15 — Передачай программа.
17.20 — «Незнакомый и удивительный мир». Телефильм.
17.50 — ИПП.
18.30 — «Навруз». Телефильм.
19.00 — «Поэзен мугIараж» (нохч. мотт.). (Строки поэзи).
19.15 — Фильм-реклама.
19.20 — «Заман кIоарга лараш» (нохч. мотт.). (Времени глубинные следы).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Три поросенка».
20.15 — «Коллаж».
20.20 Телевизионни музыкальни абонемент. Ростропович Мстислава концерте. ШоллагIа передача.
21.40 — СССР Лакхехьарча Совета сессе.
22.10 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе.
22.10 — РСФСР Лакхехьарча Совета сессе дневник.
23.10 — «Дульсинея Тобосская». Художественни фильма. Хьалхара сери.

19 ОКТЯБРЬ
ШАЬРАСКА
I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.
8.35 — «Визит к минотавру» яха художественни фильм. 5-гIа сери.
9.45 — «...17 шу даланзеи боккхагIеи.
10.30 — «Про козла», «Мышонок, который хотел быть похожим на человека» яха мультфильмаш.
19.55 — «Мост» яха документальни фильм.
11.25 — «Живи, земля», «Культурен экологен».
12.25 — Коллаж.
12.30 — Ха.
15.30 — ТСН.
15.45 — «Маленький детектив», «Однажды в Шахриани» яха короткометражни художественни фильмаш.
16.40 — «На свалку» яха документальни фильм.
17.10 — Свобода и ответственность яха философски беседаш.
17.55 — ДIалокх В. Шувалова.
18.20 — «Письма из Америки». 2-гIа передача.
19.15 — Прогрессеи. Информацеи. Рекламеи.
19.45 — «Визит к минотавру» яха художественни фильм. 5-гIа сери.
21.00 — Ха.
21.40 — Коллаж.
21.45 — СССР-а правительстве.
21.55 — «Из хиннад... хиннад...
22.15 — «В и Д» яха программа.
00.15 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика. Дешара программа.
8.15, 9.25 — Iилма-довзийтара фильмаш «Богомол играет в прятки». «Удивительный мир бабочек».
8.35, 9.45 — Истори. 5-гIа класс.
8.55 — Английски мотт. (Дешара халхара шу).
10.05 — Английски мотт. (Дешара шоаллагIа шу).
10.35, 11.35 — Литература. 6-гIа класс.
11.05 — Марии Башкирцевай дневникаш.
12.05 — М. Федотова концерт (скрипка).
13.15 — «Иден по кругу» яха документальни фильм.
13.45 — Телефильма сеанс (юхагойтар). «Люди на болоте». 4-гIа сери. «Дыхание грозы».
17.15 — Передачай программа.
17.20 — Телефакт.
17.35 — Фильмеи-рекламеи.
17.40 — Информационно-публицистически программа.
18.20 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Следствие ведут колобки» яха мультфильм.
20.20 — Волейбол Дунен юкъера чемпионат сборни СССР — Франци Бразилера передача.
21.40 — ДIалокх «Классик-ансамбль».
21.40 — СССР-а Лакхехьарча Совета сессе.
22.10 — РСФСР-а Лакхехьарча Совета сессе дневник.
23.10 — «Дульсинея Табосская» яха художественни фильм. 2-гIа сери.

Хаоттам

Синоптикаша беча хоамагIа 13 октябре хувцалуш морхаш а йолаш, йоачун а йоацаш. Лостаме хувцалуш секунда 3—7 метр мух а хьекхаш тарлургда. Цу деношка бийсана 3—8-и дийнахьа 10—15 м градус йовхал отта мег.

Хьамсара новкъостий!

Диц ма ле 1991 шера шоашта «СЕРДАЛО» газет ханнахьа яздайта

Газет язду «Союзпечата» ерригача отделенешкеи агентствашкеи, предприятешкарча, учрежденешкарча, организацешкарча общественни уполномоченнеша.

Шера газет яздайтара мах 7 соми 8 кепиги ба. Кхоаненга дехкаш тIехьа ца а доакхаш «Сердало» газет яздайта шоашта!

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковске ул., 92. Телефонаш: редактора — 22-45-57; редактора заместитела — 22-85-07; бехктохкама секретара — 22-84-68; отделаш: идеологически — 22-53-12, промышленностеи транспортеи — 22-75-81, 22-65-01; агропромышленни—22-47-84, 22-90-66; культура — 22-64-75, 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро—22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12, 22-54-04; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-90-66; 22-47-84; культуры — 22-64-75; 22-75-78; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинарен, ерен, шоаттен деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 2891.